

Vedres árpí!

A levelezés mindig utoljára marad élek
majdnem hiütkemül toll van a Resembu
mondokozik KOSZTOLÁNYI DEZSŐ nem tud írni
napj események izgalmait. Könyvi világot gon-
dolóim magam, hogy kiüljek, Resembu vegye
levele papírt, **Negyvennégy levél** - az már
mégsem különb postaköltséggel, ki hívását anél-
kül

Kadd fesszék egy kicsi hát Budapestről!
on szocialista-tüntetésekkel, melyek ut-
ban megrovaták, és hogy kétséges most is, ki
kedélyes a végleteig felvannak igazságra, a
különb a huzállanól"at és viszont. Kala is
mialt állok fölötük és megmosolygom a
es, his, becsület. Most tanulok meg a fő-
ind haragság. **Életjel** végre fesszék, ünne-
s. Az ehhez a legmegjobb hatalom, mert legyűl

MINIATÚRÓK 21

Ha arra gondolunk, hogy csaknem két évtizeddel a költő halála után milyen nagy visszhangot keltettek József Attila utólag felfedezett ismeretlen versei, naplójegyzetei, levelei, s milyen jelentős mértékben hozzájárultak a forradalmi költő belső életének, vergődéseinek megvilágításához, méltán mondhatjuk irodalomtörténeti értékűnek azt a munkát, amelyet Dér Zoltán esztendőök óta kifejt Kosztolányi Dezső szülővárosában, Szabadkán, hogy felkutassa a nagy költő keze nyomát, ahol csak itt megtalálható: *i f j ú k o r i* szárnypróbálgatásaiban, eddig soha meg nem jelent verseiben, naplójegyzeteiben, vallomásaiban s mindazokban a relikviákban, melyek idézik a már időbe vésődött tény: itt volt!

A MOSTOHA, az ELSŐ MŰHELY és a FECSKE-LÁNY után most a NEGYVENNÉGY LEVÉL következik. Tehát a »homo aestheticus« eseményekben hihetetlenül gazdag életútjának nyomon követése olyan »örményeken« át, amelyek eddig a legjelesebb Kosztolányi-kutatók előtt is ismeretlenek voltak és megvilágítás nélkül maradtak mindmáig. Dér Zoltán a tömördek erőfeszítést követelő gyűjtőmunka után nem elé-

ÉLETJEL MINIATŰRÖK 21.

Szerkeszti:

**DÉR ZOLTÁN, KOLOZSI TIBOR,
LÉVAY ENDRE, PALUSEK BÉLA
és URBÁN JÁNOS**

**A leveleket összegyűjtötte,
sajtó alá rendezte
és az egyes időszakok bevezetőjét írta:**

DÉR ZOLTÁN

Műszaki szerkesztő:

GAJDOS TIBOR

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Negyvennégy levél

(Költő családon belül)

Életjel

1972

Ez a könyv háromszáz számozott példányban készült.

..... szám

Még a mosószámlája is érdekel — írta a fiatal Kosztolányi egyik, Babbitshoz küldött levelében. S itt, az általunk közölt levelek egyikében, a 31-ben is lelkére köti unokaöccsének, hogy »*A levelet olvastasd el mindenkivel, de ne hagyd senkinél*, mert Babics minden sorát megőrzöm s ha elveszne — valósággal vígasztalhatatlan lennék.« Így van az utókor is a nagy költőkkel: őrzi, vallatja életük minden dokumentumát, mert néha a lényegtelenek is titokra világíthatnak, kulcsot adhatnak lényeges kérdések megoldásához, az életmű árnyaltabb értelmezésében, a pálya pontosabb rajzában bizonyos, hogy segítségére lehetnek a kutatásnak. Hát még ha nem is »mosószámlák«, nem is dokumentum-forgácsok, hanem az élet és a pálya lényeges vonásaira vonatkoznak a föllelhető adalékok! Az a negyvennégy Kosztolányi-levél, amelyet most közléteszünk, ilyen adalékok egész sorát tartalmazza. Jelentőségüket növeli, hogy többségük unokaöccséhez, az irodalomban Csáth Géza néven ismert Brenner Józsefhez

íródott, kisebb részük másik unoka-öccséhez, Brenner Dezsőhöz és öccséhez, Kosztolányi Árpádhoz.

1959-ben, amikor a budapesti Akadémia Kiadó Kosztolányi, Babits és Juhász Gyula levelezését közzétette, a kötet mind az irodalomtörténészek, mind az írók körében igen élénk visszhangot keltett. Nemcsak a három költő fejlődésrajza szempontjából bizonyultak beszédeseknek ezek a levelek, de a Nyugat-mozgalom művelődéstörténeti sajátosságainak rajzához is hozzájárultak. De túl ezen a történelmi szerepen, ezek a levelek az egyes költők emberi arcáról, jelleméről is sokkal érdekesebb képet adtak, mint a velük egykorú versek. Nem értékesebbet, csak természetesebbet, közvetlenebbet. Pedig azokban a levelekben a közvetlenség és az őszinteség nem is volt uralkodó vonás. Irodalmi levelek voltak a szó legszorosabb értelmében. A levelezést részletesen földolgozó Kiss Ferenc azt írta róluk, hogy a »művön inneni intimitás«, a »családias bensőség« hiányzik belőlük, hogy a címzett a közönség is, aki előtt a levélíró ihletetlen játssza szerepeit. És elsősorban Kosztolányira értette ezt. »Néhol tapintatosan, finoman bókol, máskor megindultan bevallja, vagy vakmerően szemébe vágja barátainak, hogy milyen nagyok és milyen tehetségesek. Babits rejtett célzásaiból ugyan kiveheti, hogy gesztusai teátrálisak, szembedicséretei kínosak, hanghor-

dozása szenvelgő, de mindez nem nagyon zavarja. Jól tudja ő, hogy mi volna az illendő, de jól érzi magát szerepeiben és figyeli is a hatást. — (...) Ebben a csapongásban (...) kellett lenni valami gyermekien vonzónak. Legszembeötlőbb benne mégis a hatáskeltő igyekezet. Folyton túloz: túlzottan rajong és fontoskodva definiál, majd megint lánkol, aztán személyesen cseveg, és ismét komolykodik. Ünnepelesen magasztal, majd szigorúan bírál, oldottan vall, és diplomatikusan udvariaskodik. Néha mosolyogtató, néha kínos, de sohasem unalmas.« (*A beérkezés küköbén*. Budapest, 1962. 61—62.)

Azok a levelek, amelyeket itt publikálunk, mindenekelőtt abban különböznek azoktól, amelyekről az előbbi jellemzés szól, hogy nem irodalmi levelek. A testvéri és baráti kapcsolat olyan tartalmairól tudósítanak, amelyek a Babitscsal, Juhász-szal váltott levelekben csak perifériakusan juthattak szóhoz, vagy még úgy sem. Irodalmi vonatkozású mozzanatok persze itt is adódnak bőven, de teljesen hiányoznak az irodalmi szerep gesztusai, alakításai. Ha szóba kerül az irodalom, jobbára csak praktikus célzattal: úgy, hogy munkájához könyvet kér Kosztolányi, pályázatának sorsa felől érdeklődik, beszámol élete hétköznapi mozzanatairól. Igen jellemző, hogy a 32. levélben, amely verset is tartalmaz, fon-

tosabb a bordélyházi élmény leírása, mint maga a vers.

Hasonló jellegzetessége ezeknek a leveleknek, hogy a készülődés esztétikai, filozófiai stúdiumairól jóval kevesebb szó esik bennük, mint az életmódról, a környezetről s a közönségesebb szükségletekről. Ez azért is fontos, mert a környezetről szólókban — mivel a levelek jó része Szabadkán íródott — városunk akkori életére vonatkozó adatokat is találhat az érdeklődő. S ezeket már csak azért is tanácsos megbecsülnünk, mert a Lányi Heddával való szakítás, vagyis 1910 májusa után költőnk egyre ritkábban látogat Szabadkára, s így e gyűjtemény levelei a még szoros kapcsolat utolsó idejének dokumentumai.

Kortörténeti jelentőségük természetesen jóval kisebb, mint irodalomtörténeti értékük. Legtöbbet Kosztolányiról árulnak el. S ami még értékesebbé teszi őket: a költő életének olyan szakaszaira is fényt vetnek, amelyekről a Babits-, Juhász- és Kosztolányi-levelezés nem mondhatott semmit. Ennek a gyűjteménynek első darabja ugyanis 1904. április 13-án kelt. *Az első műhely* címen földolgozott évek krónikáját 1902-ig követtük. (Életjel Miniatúrák 12. Szabadka, 1970.) Így az 1902-től 1904-ig történt események jobbára ismeretlenek. Mivel az itt közölt levelek első hét darabja 1903-ban kelt, az előbb említett hézag kitöltésénél jól hasznosíthatók tehát. Ilyenformán

Az *első műhely* évei s e levelek által tükrözött események összefüggő folyamatként rajzolódnak elénk. Azok a levelek pedig, melyek a pálya már ismerősebb szakaszaiból valók, éppen azért érdekesek, mert más oldalról, a családi intimitás közegeiben láttatják a költőt.

Hogy mit láttatnak meg a költő színes és talányos egyéniségéből, mely pontokon gazdagíthatják ismereteinket új elemekkel, erre részletebben az egyes levélcsoportok kommentálásakor térünk ki. Anyagunkat ugyanis — részben az áttekinthetőség miatt, részben azért, hogy magyarázó szövegünk vonatkozási pontjait egyszerűbben jelölhessük — három csoportra tagoltuk. A tagolást természetesen időrendi összefüggésekre alapoztuk. Az első csoport anyaga 1904 októbere előtt kelt, s végyesen tartalmaz Szabadkán és Budapesten kelt leveleket. A második csoportban 1904. október elejétől 1905. február elsejéig írt levelek és — nagyobb részt — levelezőlapok olvashatók. Egybekapcsolásuk és a hátróló dátumok magyarázata az, hogy mind a költő Bécsben töltött hónapjai során keltek, s tartalmukban is a Budapesttől távol töltött két szemeszternek a sajátos élményeit tükrözik. A harmadik tömb nagyobb időt fog át. Első darabja 1905. április 12-én kelt, az utolsó 1910. augusztus 1-én. S amilyen széles az átfogott idő-sáv, annyira sokféle a téma is, amely benne felöltlik.

A levelek közül eddig kettőt költünk, az 5-et és a 27-et. (*Mostoha. Újvidék*, 1965. 147—148; 152—153.) A többi, valamint az 1. levélhez kapcsolt jelenet, itt kerül először közönség elé.

Néhány levélben egy-egy szót nem tudtunk elolvasni. Erre szögletes zárójellel hívjuk föl a figyelmet. Ugyancsak szögletes zárójelben tűntettük föl a postabélyegző keltét a keltezetlen levelezőlapokon és leveleken, amelyeknek a borítékja fönmaradt.

A levelek szövegét betűhíven közöljük. Még a nyilvánvaló elírásokat sem javítottuk ki, s a helytelen névés következtelen helyesírást és központosítást is érintetlenül hagytuk. Ezekre külön nem utalunk, csupán eg-egy kirívóbb hibát jelzünk szögletes zárójelbe tett felkiáltójellel.

I. csoport

E levéltömb sokféle tanulsága közül bizonyára az első darabhoz mellékelt jelenet a fegfontosabb. Első látszatra ifjonti fontoskodás, nagyzás és szenvelgés termésének látszik, ám ha figyelmesebben olvassuk, észrevesszük, hogy a költő világképének alapvető polaritása: a magányos arisztokratizmus, a közönséges nyűgök fölött álló nagyság eszménye szembesül itt a hétköznapiak egyszerű, természetes világával. Nagyon mesz-

sziről, de azzal a polaritással tart rokonságot *A sötét ember* és *Az ismeretlen ember* alakjában formát öltő ellentét, amely a *Boldog, szomorú dalban* így hangzik: »Itthon vagyok itt e világban, / s már nem vagyok otthon az égben.« Kosztolányi pályájának ismerőitől tudjuk, hogy ezekben az években leginkább Ibsenhez, Nietzschehez és Schopenhauerhez vonzódott az ifjú költő. Az utóbbi filozófiájából tanulta meg, hogy az élet drasztikus hajszájával szemben csak a föléje emelkedő filozofikus szemlélődés lehet méltó az igazi szellemhez. Nietzsche göggel, heroizmussal és pátosszal látta el ezt az arisztokratizmust. A nyárspolgárnak bélyegzett köznapi morállal szemben Kosztolányi is Nietzsche jegyében lázadt, amikor korai verseiben a Krisztus balján függő latorral vállalt szolidaritást. E jelenet *Sötét embere* is ilyen, Nietzscheben fogant gögös magányos, a »Zarathustra-órom« lakója.

Feltűnik azonban, hogy lakása nem az »Élet hegye«, ahol Nietzsche Zarathustráját hívei elképzelték, nem valamely hellászi táj, ahol az élet teljessége pompázik, hanem rideg tűzfalak világa. Kietlen tehát ez a fenség, s a képviselője is zord, nevében is »sötét«. Az ellenpólus *Ismeretlen embere* viszont jóságos és emberséges. Őv a gonosz elméletektől, s velük szemben az élet természetes rendjére, a megváltás társa-

*mégis csak egy nagy ismeretlen
[Úrnak
vendége voltam.*

(Hajnali részegség)

Hosszú utat tett meg, amíg erre az igazi magaslatra eljutott. Annál érdekesebb, hogy ez a nagyon korai jelenet már tartalmazza ennek a belátásnak: a fent és a lent, a kivételes és a közönséges létezés mód feloldásának csíráját. Jogos itt a *feloldás* szó használata, mert *Az ismeretlen ember* nem akarja egyénisége föladására bírni *A sötét embert*, nem akarja sárba vonni a kivételes szellemet. Csak levezeti a kietlen, embertelen magasból, megtanítja járni a lenti világban, s aztán elegendi a kezét. És *A sötét ember*, ha küzdelem árán is, de végül így határoz: »Tanuljunk járni! — Vezessen!!«

Fontos dokumentum ez a kis jelenet. Művészi értéke szinte semmi, mert alakjai a legszikárabb sémák, cselekménye szegényes, de eszmei tendenciája a költő életrevalóságának legfontosabb belső föltételeire hívja föl a figyelmet.

A 2., 3. és 6. levél nem tartalmaz ilyen fontos elemeket, de ezek sem tanulság nélkül valók. Kitűnik belőlük, hogy a költő Kosztolányi nem hagyatkozott mindig az ihlet szeszélyére. Pontosabban szólva: volt olyan vállalkozása, amelyhez módszeresen készült. Itt a Deák Ferencről írandó

ódához kért szakirodalmat. Később egy Juhász Gyulához írt levelében arról tudósít, hogy könyvek sorát olvasta el egy drámához, melyet Julianus császárrol akar írni. (I. m. 66—70.)

Itt kell fölhívnunk a figyelmet arra is, hogy író és címzettje közt milyen szoros és természetes a kapcsolat. Kosztolányi udvariaskodás, előzetes hálálkodás nélkül kéri Csáth Gézától, amire szüksége van. Ha kérik, megrója. Terveinek eszmei, esztétikai vonatkozásaival nem terheli. Ilyen vonatkozású mondanivalóját inkább Babitsnak, Juhász Gyulának vagy Zalai Bélának írja meg. És szembeötlő a bizalmasság rendkívüli foka is. Az a férfiintimitás, amely a gyermek- és kamaszévek óta kialakult kapcsolat folytatásaként töretlenül jellemzi ezt a barátságot Csáth Géza haláláig.

A harmadik tanulságos momentumra az 6. levél zárószövege figyelmeztetnek. Kitűnik belőlük, hogy a fővárosba került fiatal költő »kő-óceán«-nak érezte Budapestet. Alig villanásnyi ez az adalék, de a *Négy fal között* című kötet *Budapest* ciklusának és *Budai idill* című darabjának magyarázatánál — melyben a rendezett, »klasszikus« polgári éleformából való kicsöppenés érzése az ihlet forrása — jó hasznát lehet venni.

A 4., az 5. és a 7. levél mintha csak kárpótolni akarna az előbbieket viszonylagos szegénységéért, olyan gon-

dolatokra villant fényt, amelyek Kosztolányi szemléletének és magatartásának sarkalatos pontjait képezik. Az utóbbi kettő rokonproblémája csak megerősíti a bennük fölmerülő motívumok jelentőségét. Az előbbi külön érdekessége, hogy a Buddha-kultusz és a panteizmus látványos vállalásával a schopenhaueri zsenifölényt új vonásokkal árnyalja. (Ezt a levelet egyébként a *Mostohában* pontatlanul kelteztük. Nem 1904., hanem 1903. október 4-én kelt.) Fontosak ezek az árnyalások, módosulások, mert a szellem rugalmasságát, a lélek nyitottságát mutatják.

Csak fokozza e levelek érdekességét, hogy az irodalmi levelek fennkölt eszmeembere itt az intim bizalmasság, sőt a pletyka fesztelenségével közli mondanivalóját. Ezek között a legkevesebb meglepetést az okozza, hogy a fővárost nemrég még »kő-óceán«-nak tituláló költő most arról tudósít, hogy már nem is érzi annyira sivárnak a pesti világot. Sőt a szereplés mámorában, a ráirányuló figyelemben, a megnőtt akusztikában még a küldetés pátosza is közösségi töltést kap, amikor arról beszél, hogy Magyarország színe előtt szerepelt. Az sem lephet meg senkit, hogy a gyors akklimatizálódás az irodalom érdeme. Arra viszont már föl kell figyelni, hogy az irodalom fő sodrának vonzása, a belekerülés mámore még politikai előítéleteit is semlegesíti. A Juhász Gyulával, Oláh Gá-

borral, Gyökössy Endrével való megismerkedésről éppen olyan örömmel ad hírt, mint az ízlésben, szemléletben tőlük sokban különböző Bresztovszky Ernőről. Pedig az utóbbi, akivel barátságot köt, mint a levél mondja, »féktelen szocialista«. De a társakra találás szüksége, a jelenlét szomjúsága még sokkal nagyobb, semhogy ez a nézetkülönbség szakadékot jelenthetne. Ám hogy az irodalom közös ügye ilyen zavartalan barátságra képesíti, annak nem csupán a »szépség« tisztelete az oka. Részes benne az a szemlélet is, mely a politikai ellen- és rokonszenvet már ekkor sem érzi döntő tényezőnek. Az a szkepszis, mely mindjárt a 4. levélben föl is fedi saját természetét: »A kedélyek a végletekig fel vannak izgatva, a klerikális párt halálosan gyűlöli a „hazátlanokat” és viszont. Hála Istennek én bölcs nyugalommal lebegek fölöttük s megmosolygom az ily ostobaságokat, mint haza, hir, becsület. Mert tanuld meg — öccsének szól az intelem — a fő dolog az élet s a többi mind hazugság. Álomkór, részeg fecsegés, üresség...« Kosztolányi Árpád, a költő apja egy ilyen egyetemi tüntetés hírére ezt írta fiának: »Igen örülök, hogy minden tüntetéstől távol állottatok. Elvárjuk, hogy ez okos magatok tartása ezentúl sem fog megváltozni. Ha rajtam állana, én minden politizálást és tüntetést az egyetemen a legszigorúbb büntetés terhével eltiltanék, mert az egyetem nem parlament, hanem isko-

la...» (Kiadatlan levéltöredék. Kosztolányi Dezsőné tulajdonában volt, s az ő szíves engedelmével tanulmányoztam. — D. Z.)

E levél ismeretében azt lehetne hinni, hogy a költő blazír fölényébe ennek az atyai kíváncsúnak a tisztelete is belejátszott. Ám ha tudjuk, hogy az apolitikusság gondolata később milyen sok változatban tér vissza Kosztolányi írásaiban, akkor ezt a korai megnyilatkozást mélyről eredő hajlamok híradásának is tekinthetjük. Magát a blazírságot azonban nem kell szó szerint vennünk, mert rövidesen kiderül, hogy haza, hírnév, becsület nem is olyan közömbös dolgok az ifjú költő számára.

Ami a szerelmekről szóló beszámolókat illeti, föltűnhet, hogy az egyik levél, a 7., Politzer Erzsike szépségét állítja végzetesnek, holott a 4-ben még Tichy Margit volt »maga a végzet«. Nem gondoljuk, hogy az ideálváltogatás gyorsaságáért költőnket mentetgetnünk kellene, de azt illik közölnünk, hogy a 4. levél dátumát nem tudjuk pontosan kideríteni, s csak tartalma alapján került erre a helyre. Így megeshet, hogy ezúttal mi kevertük a költőt az állhatatlanság látszatában. Szerencsénk azonban, hogy van ezeknek a beszámolóknak bizonyosabb tanulságuk is. Először az, hogy az életet, amelyet Kosztolányi mindenk fölé helyez,

olyan mohón rendeli alá az irodalomnak, hogy ideálját is ibseni alakká stilizálja.

Még érdekesebb a 7. levélnek az a része, mely Makai Emilről beszél. Kosztolányi — mint ismeretes — nem volt harcos esztéta. Lényegében még 1905—1906-ban sem, amikor a Bácskai Hírlap munkatársaként legbátrabb cikkeit írta a haladó irodalom védelmében. Még ebből a termésből is kiválik, radikalizmusával szinte kiált az a cikke, melyet a Budapesti Szemlével szemben Makai Emil védelmében írt. »Kijelentem — olvashatjuk ebben —, hogy Makai az ő igénytelennek nevezett versikéivel többet ért el, mint a nagy magyar zseniket követő, őket utánzó, most már végleg kivénült írógárda. Makai egy egész új világot nyitott meg a magyar költészetben. Oly dolgokat vett itt észre, melyeket tán franciául évtizedek előtt megírtak, de — ne feledjük el — ő volt az első, ki a modern élet természetes hangján szólalt meg.« (*Írók, festők, tudósok*. Budapest, 1958. I. 7.) Cikkének más részleteiben még buzgóbban magasztalja Makait, de ennél fontasabb az a nyomaték, mellyel védence műveinek alapos ismeretét hangsúlyozza. »Nagyon jól tudom, mily hely illeti meg Makai Emilt irodalmunkban. Cseppet sem becslöm túl, mert igazán műveinek mélyére néztem.« Egy másik helyen: »Nekem azonban volt alkalmam Makait olvasni, átnézni

műfordításait, latra vetni költészetének értékét, s egy kissé gondolkodom arról, micsoda munkát végzett ő a magyar költészet szántóföldjén.« Fölmerül a kérdés: miért az avatottságnak ez a szokatlan hangsúlyozása, és honnan ez a kivételes avatottság? És most itt ez a levél Politzer Erzsike iránti rajongásával, s az utalással arra, hogy a leányzó néniéért halt meg Makai Emil. Távol áll tőlünk, hogy cikk és levél között egymást magyarázó szoros kapcsolatot föltelezzünk, de annak jelzését megkockáztathatjuk, hogy ha »végzetes komor árny nyújtózkodott« költőnk lelkére Politzer Erzsike neve hallatán, hát ez a szuggesztió akkor is hathatott valamelyest, mikor Makai Emil védelmében oly vonzó bátorsággal szót emelt. A gesztus értékéből ez mit sem von le, csak a motívumokat gyarapítja egy emberi szállal.

Van aztán a 7. levélnek még egy mozzanata, amely a szakmabeliek számára nem kisebb kérdésben kínál fogódzót, mint abban, hogy Kosztolányi, a modern európai irodalom első nagy magyar antológiájának fordítója, mikor is lép be ennek a modernségnek a vonzáskörébe. Nem könnyű ezt megmondani, mert 1904 nyarán még azt írja Babitsnak, hogy »A dekadensek tehát azon embereim közé tartoznak, akiket lelkem mélyéből gyűlölök.« Hogy kiket ért dekadensek alatt, ebben a levélben ezt is megírja: Baudelaire-t, Mallarmét, Riche-

pin-t, Verlaine-t. Tehát azokat is, akiket később nagy átéléssel fordít. (I. m. 25.) Kosztolányi tájékozódásának és műfordításainak alapos ismerője, Rába György úgy tudja, hogy költőnk bécsi hónapjai során ismerte meg a modern franciákat. (*A szép hűtlenek*. Budapest, 1969. 220—221.) Ennek a magyarázatnak némileg ellene mond az előbb idézett levélnek ez a része: »Ezt a nézetváltozást azért közlöm Önnel, minthogy jórészt dekadens hajlamúnak ismert s nem szeretném, ha később félreértések merülnének fel közöttünk.« S ezt a levelet még bécsi tartózkodása előtt írta Kosztolányi. Azt a föltevést erősítve, hogy az ismerkedés talán Bécsben mélyült el, de előbb kezdődött. Ezt a föltevést most a 7. levél is mintha megerősítené, amikor — 1903-ban — hírül adja, hogy »itt mint a modern dekadens iskola elveinek hirdetője jövök kombinációba.«

A 8. levélben újra az Ibsen- és Nietzsche-hívő költő lép elénk, tételen is fölfedve, amit az 1. levélhez mellékelte jelenet eszmei konfliktusáról mondtunk. Annyit módosítva azon, hogy Nietzsche itt nem a kopár gőg, hanem a mélabút áttörő, abból kiemelő aktivitás forrásaként említi, s a nyárspolgáriság vonzóbb elmentéteként a művészsors vállalását ajánlja unokaöccsének. Ennek a nem éppen új megnyilatkozásnak az ad kölcsönös sajátos színezetet, hogy a művészi hivatás vállalása — a csa-

lád rosszallása ellenére is — itt a maga spontán formájában meggyőzőbbnek, komolyabbnak tetszik, mint amikor a költő látványosan szaval erről. S növeli a sajátosság színskáláját, a hitelesítő »árnyalást« a szabadszájú pletyka, mellyel ezek az életbevágó tanácsok és sorsra utaló vallomások olyan jól elkeverednek.

1.

Budapest 903 jan 23

Kedves Józsi!

Leveled egy mondata nagyon furcsa lelkiállapotba hozott. Ezt a különös s zavaros, de elég érthető lelki emóciót egy rövid szintén különös és zavaros jelenetben irtam meg. Nem veszem rossz néven, ha nem felelsz rá, vagy ha azt írod, hogy nem értetted, de ha érdemesnek és érdekesnek találod írj egy hasonló ilyet — válaszul. Megjegyzem, hogy nagyon nehéz olvasni ily kúsza sorokból s e sorok között. Azt hiszem nem kell sürgetnem a választ; legalább én természetesnek találom, hogy ily levélre rögtön innak, vagy egyáltalában nem válaszolnak.

Nem kérlek fel, hogy tépd szét az írást, sem hogy ne mutasd másnak: te azt anélkül is megteszed mind a kettőt.

III. felvonás II. jelenet

(Az ismeretlen ember, s a Sötét ember. Az ismeretlen ember egyszerűen van öltözve, mindent tud s gonoszul mosolyog mindenre. A sötét ember titkolódzó, sokkal jobban lát, mint az ismeretlen ember, de gyáva, kapkodó és bár óriási fölényrel néz és nézhet végig mindenkin egész valójában egy szálnalmas összetört jelenség.)

Az ismeretlen ember. Vőlegénye... hihetőleg férje... lesz... egyik leg-szebb...

A sötét ember. Két, vagy három hónap alatt. Gyorsan megy az ilyen: az ember feszes, merev vitorlákkal vágat a rév felé. Ha hajóval neki megy a sziklapartnak legalább ott bukik el a földnél s nem a végtelen vizrónán. A széttört ladikroncsokon aztán együtt halhatnak meg. Mi?

Az ismeretlen ember. Hm, hm. A bölcsesség, a tulságos, nagy elméletek! Nem így találja?

A sötét ember. Nem tudom. A világ egy harmadik emeleti hónapos szoba ablakából ilyennek tetszik. A bölcsesség ott nagyon jó. Az emberek onnan oly kicsinyek: játszanak apát, meg anyát, gyereket ringatnak, kamillatheát csöpögtetnek ordító tor-kába. Alacsonyan nézve másként látszik minden, de onnan fölülről, a harmadik emeletről...

Az ismeretlen ember. Ugye nagyon magasan van, az, a... — — (hallgat.)

A sötét ember. (Mereven néz maga elé s nem mer az ismeretlen emberre ránézni)

Az ismeretlen ember. (Halkan nevet, de elnyomja) Az a — — harmadik emelet. S néha este, mikor a felhőkön nem süt a hold nagyon hideg van ott.

A sötét ember. Megszoktam és nem fázok már. A négy tűzfal, a mi körül vesz jól ismer már s hosszú éjszakákon mind felém hajol és én — ó ne nevéssen — fülükbe súgom nagy titkomat, a miért — — (hirtelen elhallgat)

Az ismeretlen ember. Szerencsétlen mért hallgatott el?

(Jelenet. *Az ismeretlen ember* zölden égő szemekkel reá mered, a mitől a *sötét ember* majdnem megdermed; küzd saját akarata ellen s nem mer reá nézni)

(hosszú szünet után) Most akart valamit mondani!

A sötét ember. Ó, de hát kicsoda maga? És mit bánt?; látja, hogy gyáva vagyok, félek magamtól. Csak a nagy tűzfalakat szeretem, meg a hosszú, havas téli éjszakákat. Hagyjon. Hiába minden. Ne nézzon így rám, mert megőrülök; megfutok magamtól és akkor elvesztem a lelke-met s hiába keresik akkor. Minden szó, a mit mondok megégeti az ajkamat, fekete tűzsebeket süt rajta, s akkor olyan lesz a szám, mint egy égett alma. Az istenért, hagyjon, mert

elvesz az eszem. Most hogy rám néz újra érzem azt, a mit a multkor éj-jel, a mikor — — (megragadja a karját az ismeretlen embernek s las-san, tagolva a fülébe súgja) — a mi-kor meg akartam ölelni a nagy, ko-pár tűzfalat... De az olyan messze volt s csak az ablakba ütöttem a fe-jemet.

Az ismeretlen ember. Veszélyes olyan magasan lakni: a földtől távol, az éghöz közel; a fergetegek útjába állni, mikor magasan, búgva álmában morog téli éjszakákon. Mért sáppad, mért fél? Igyon egy pohár vizet, tü-rülje meg a homlokát, üljön le és beszéljünk, hogy kell leszállni a — — harmadik emeletről. (Jóságosan) Akar lejönni: én levezetem.

A sötét ember. Levezet? (Magá-ban kételkedve) Nem, én nem birok lemenni. Be vagyok építve egy kis szobába egymagam, s nem tudok le futni. Csak ugrani lehet éjjéli vil-lámlásnál, mikor minden zeng, dö-rög és mikor a nagyok születnek, új-ra születnek.

Az ismeretlen ember. A lépcső, a lépcső: az levisz.

A sötét ember. A lépcsőre nem hágok, hisz akkor így jutnék le, mint ahogy most vagyok: törpén, nyomorultan s úgy másznék ott a többivel, mint a hangya. A világ sűrögne körülöttem, az emberek futkosnának könyű, vitor lábbal, csak én járnék

nehéz, ólomlábakon lassan, s bukdácsolnék, mint egy törpécske. Hogy nevetnének rajtam!

Az ismeretlen ember (megfogja a sötét ember kezét.) Az embernek pedig járni kell s nem tűzfalakat ölelgetni. Mig maga fönn az ablakba veri fejét, az idő szül, s új élet keletkezik mindenütt. Az arcok megváltoznak, az emberek elhalnak, s azok akik életbe maradnak más nyelven tanulnak meg, a melyet nem ért meg majd a harmadik emelet lakója. Le kell onnan szállni gyorsan, mi hamarabb. Egy cigarettát elszív, ugye ez hamar megvan? S ez egy örökkévalóság, mert már az óra ütött. Azt mondta, most te jössz, vagy végleg fenn maradhatsz és — — ölelgetheted a nagy, kopár tűzfalat. S ennek a nagy órának engedelmeskedni kell.

A sötét ember. Milyen titokzatosan és erősen ütött: én is hallottam.

Az ismeretlen ember. Érezte maga is? Csodálatos, én csak úgy találmra próbáltam mondani. Az az óra azonban megpecsételte a tapogatózásomat.

A sötét ember. Hallja, hallja?

Az ismeretlen ember (félve, de azért mégis bizonyos határozottsággal a sötét ember szívére teszi a kezét) Azt mondja, hogy *tizenkettő*. Vége, vége: újra kell kezdeni. Előbb azonban le kell szállni...

A sötét ember. Ó, ó!

Az ismeretlen ember A harmadik emeletről.

A sötét ember. Játszottam, lenn voltam. Egy nyár izzó diszletei előtt bukfenceztem s azt mondták jól. De ha most egy ilyen tél rongyos fakó szinfalai között kellene végigjátszani azt, akkor megjelenne magam előtt a saját árnyam s rám borulna hidegen, szónémitva, mint egy hosszú, hosszú szemfödő. Félek magamtól.

Az ismeretlen ember. Bátorság, sötét ember. Fel kell támadni, újra kell születni. Nyújtsa nekem a kezét — —

A sötét ember. (ijedten, magánki-vül) Ne beszéljen! Megőrjit. A kezét, a kezét — — Alamizsnául odateszi kezembe — a kezét. Hogy lerántsam magammal. Vagy hogy maga rántsion le magával a piszokba? (Nagyon sötéten) A mint hogy már lerántottak egyszer a szemétbe, mert elfogadtam másnak a kezét. Nem. Csak hadd nézzem tovább is a tűzfalakat, a havas kertet, s az élettelen gyöpöt. Menjen, menjen. Utálom önt és — — magamat.

Az ismeretlen ember. (végtelen jószággal.) Az embernek látni kell pedig. A többiek pirosak, kövérednek, boldogok és könnyen betanulhatják azt a szerepet, a mit mi tudtunk egyszer. Aztán — — no aztán a függöny legördül s mi hiába várjuk, hogy felhúzzák s kezdjék újra az előadást. Az arcokról a festék nem mosódik le, mert ez a színház gonoszul való. Le kell jönni *onnan*; az a gőg fészke, a buta, vak, engesztelhetetlen,

öngyilkos gőgé, mely magunknak árt-hat legjobban. Ha elfelejtett járni, jöjjön, én újra megtanítom. Mikor a kis gyermeket először kiemelik állójából, inogva áll meg, s rebengve nézi az ismeretlen nagyságot, a szoba végtelen padlóját, mely keményen dobog a nagyok lába alatt. Aztán édes anyja odanyújtja kezét s lassan, okosan rakosgatja a csöppség topka, ügyetlen lábacskaít s észre sem veszi, hogy jár. Így kezdünk mi is menni. Itt a *kezem*. Járni tanítom csak s aztán *elengedem* újra. Anyja lesznek: aztán, ha megy, akkor lejöhet okosan a harmadik emeletről az emberek köze — Ezért ajánlottam az előbb a kezemet.

A *sötét ember*. (Sokáig gondolkozik s sötéten bámul reá. Majd kezét nyújtja neki, s mélyen sóhajt) Tanuljunk járni! — Vezessen!!

2.

Bpest. [1903] szept 17.

Kedves Józsi!

Azért nem írtam neked eddig, mert nem akartam veled sommásan végezni! Most is csak kapkodva írhatok s egy szivességre kérhetlek csak.

Az egyetem 100 koronás pályázatot hirdetett egy Deák ódára, melynek határideje a közeli pár napok egyikén van. Minthogy a pesti könyv-

tárak egyikében *sincs már Deákról* szóló munka, sürgősen kérlek turjátok föl az összes szabadkai könyvtárakat (köz-könyvtár, casino, ifjúsági, tanári könyvtárak) s egy kalauz által kézbesítsétek velem a könyveket. Toncstól az Árpi nevére vegyétek ki a szükségeseket. Három négy nap alatt mindegyiket visszaküldöm hasonló úton. Unokabátyád

Dezső

3.

Bpest. 1903. szept 20.

Józsi öcsém, mondd, hol késik az oly nagyon sürgős és sürgetett könyv? Buzgón és kitartón nézz át minden könyvtárat ismételten kérlek! Minden lépésed talán egy ezüst forintot fog érni, nem szabad tehát *már ezért sem* közönyösen fogni fel a megbizatást. A másik az hogy nekem vele óriási örömet okoznál. He-lyesebben ez az első. Kérlek intézkedj haladéktalanul.

Dezső.

4.

Kedves Árpi!

A levélírás mindig utoljára marad életem programjában, bár majdnem szüntelenül toll van a ke-

zemben. Az ember ír felőletek, gondolkodik rólatok, csak nektek nem tud írni, mert eszéet ezer felé tépik a napi események izgalmai. Könnyű rátok gondolni akárhol, de elhatározni magam, hogy leüljek, kezembe vegyem a tollat, keressem a levélpapírt, sőt meg is találjam — az már óriási munka. Legalább nekem zülött poetaléleknek, ki hivatásának tekintí az írást, az.

Hadd fecsegjek egy kissé hát Budapestről! A lapokból értesülhetetek azon szocialista-tüntetésekről, melyek a Négyessy óráját megzavarták, úgy hogy kétséges most is, tart-hatunk e több órát. A kedélyek a végletekig fel vannak izgatva, a klerikális párt halálosan gyűlöli a »házatlanok«at és viszont. Hála istennek én bölcs nyugalommal lebegek fölöttük s megmosolygom az ily ostobaságokat, mint haza, hír, becsület. Mert tanuld meg a fő dolog az élet s a többi mind hazugság. Álomkór, részeg fecsegés, üresség, a mi nem a húsodban van. Az éhség a legnagyobb hatalom, mert legállatibb.

A föld másik nagyhatalma a szerelem. Ennek az istenasszonynak most igen hódolok és hála istennek nem eredménytelenül. Egy végtelesen szellemes, okos és előkelő lányt ismertem meg, *(a kinek a nevét nem azért írom le, hogy kikürtöljétek Szabadkán,* de hogy elosszam azon téves értesüléseket, melyet Szabó

kontár-levele és rosszul értesülése okozott nálatok,) Tichy Margitot. Gyönyörű szőke haja mint valami terhes sátor áll fején, kék szeméből a gúnyos bíralat szellemessége árad ki, mely csak akkor olvad át gyengeséggé, ha verseimet olvassa. Érzem, hogy egyedül az ő simulékony kedélye, nagy intelligenciája méltó hozzám, s ő benne találtam meg a nyugtalanság nyugtatóját, mely mindent elcsillapít: sötét gondolatokat, hazafájó vágyat és bohème-kört. Ő maga a végzet, mely akaratumk ellenére is létre zokog, mert van, mert kell lennie. Különös és szereti a rejtelmességet, mint én; a zengő és költői Margit nevet elveti s mindenkit megkér, hogy Ibsen híres nőalakjának nevével: *Nóra*-val szólítsa. Olyan közönyös a világ iránt, mint én; mindenre egy szatirikus mosoly a felelet; s olyan titkolódzó is, mint az én lelkem: az alabástrom hidegségével védi meg magát a sártól.

A *Nóra* dalok napról napra szaporodnak. Józsi készítse az illusztrációkat: rajzoljon egy Galatheát, mely megolvad Pygmalion karjaiban és egy Stuck szerű szfinkszet, egy »örök tavasz«t képben. Mondd meg neki, hogy feltámadtam halottaimból.

Mások előtt mélyen hallgass. Ne legyen ez köztudomású Szabadkán, mert nagyon fájna; elég bajom van az itteni folytonos pletykákkal, hallomásokkal és szóbeszédekkel, melye-

ket a tanárkisasszonyok hoznak forgalomba rólam, (jobban: rólunk!) Egyébként, kedves öcsém, teljesen jól érzem magam, csak aludni nem bírok. Sokszor két óráig is fenn vagyok és olvasok, vagy írok. A nagyvárosi élet pálinkája a fejembe szállt, s ez oly jó ennek a megrongyolt testnek. Bár sohase józanodnék ki!

bátyád Dezső

(Leveletem csak *Brenner Jóska* olvashatja el kívüled; a tartalom a legnagyobb titok pecsétje alatt őrzendő. A *Vajda* könyvet égve várom.)

5.

1903. oct. 4.

Kedves Józsi!

Késő éjjel írom e sorokat. Az irodalmi estélyen való szereplésem sikerült s Négyessy (a Kisfaludy, Petőfi társaság tagja) egészen el van ragadtatva tőlem. Úgy látszik felszínre vergődök ebben a szörnyű harcban, ebben a vad marakodásban, a mi itt a hírnévért történik. Most kezdem becsülni Budapestet. Az ország fővárosa! S ez a gondolat isten tudja felemel s elszorul a lelkem, a mely épen nem [...], ha arra gondolok, hogy ez egykor nem lesz

magyar. Az ország előtt olvastam fel a multkor: s Magyarország tapsolt nekem! Megismerkedtem Juhász Gyulával, a kitől sikerült verseket hoz a »Bpesti Napló, meg Oláh Gáborral, (a »Jövendő« közölt tőle költeményeket,) sőt egy fiatal poeta a »Magyar szalon« s az »Új idők« munka társa: Gyökössy Endre ég, hogy velem megismerkedhessék, mert el van bűvölve a poézisem által. Mindezek fölött azonban egy Bresztovszky nevű collegám hatalmas költészete hatott meg, a kivel Schiller-Goethe barátságot kötök majd. Ez óriási ember, nagy költő!

Az eszme világomat napról napra mélyülni érzem, s azt hiszem nemsokára itt lesz az a pont, a mikor elengedhetem a hajómat. A bölcs nyugalom, a Butha kultusz, a melyről annyit beszéltem neked ime egészen felolvadt bennem. Egy soha nem hallott harmónia csendül fel költészetemben. Nem természet-imádás. Bölcsesség és semmi egyéb. Az életet elő készítő iskolájául tekintem a halálnak; nagyobb célunk nem lehet, mint bölcsen meghalni tudni. Én most erre készülök. Sorvasztom az idegeimet a józanság ridegségével s egész lelkemmel belehalok a nagy természetbe. Ez nehéz, kolosszális munka, de lassan és biztosan célra vezet. Már nem olyan nagyon ragaszkodom az élethez, a lelkem felett ott van a muzeumkerti fák sápadtságában, s a sárguló pázsitban, s azt

hiszem tíz év múlva annyira bölcs leszek, hogy bármely pillanatban oly nyugodtan gondolok a halálra, mint Butha, ki az ég kékségének nézésében semmisült meg fenséges nyugalomban. És a természetet, hogy szeretem és imádom. Úgy, mint az anyámat. De ne gondold, hogy amúgy Petőfi módra. Petőfi egy fényes színpadnak nézte azt: azért tudott róla írni; én átallom dicsérni, mert érzem, hogy ő én s én ő vagyok, s a róla szóló himnusz csak öndicséret volna.

Az érem másik oldala azonban igen szomorú! A szép szökeség nem volt ott s én a falaknak, (mert több lány nincs csak ő) deklamáltam szerelmi dörgedelmeimet. Dejszen csak ragadjam ezt a nőtén bestiát remegő térdeim közé Shakespearét nemzek vele!...

Evvel feltártam eléggé »élményeimet« s ha kijelentem, hogy DE-ÁK ÓDÁM beadtam, melytől azonban nem sokat várok állván a jury részeg jogászokból, — s hogy a Lacikát csókkoltatom, — be is fejezhetném levelemet. Itt azonban megállok még és engedelmet kérek, hogy egy percre véralkatom s természetem szerint kissé sentimentalis lehessen. Tavaly elgondoltam ezt a percet, a melyet most kopogtat le az órák. Budapesten egy diákszobában írok neked levelet hexameterkben [!] s kérdezős-

ködöm mit csináltok otthon. Ringattam magamat ebben a gondolatban s úgy ajkamra tolakodott ez a két sor:

Hát az Ilonka *volanfodrokkal* kér e ruhát még?

S játszik e még mókust bűgva a kis Lacika?

Istenem ki gondolta volna, hogy ezt már nem irhatom neked meg. S most itt ebben az éjjeli csöndben óriási feketeségben látszik előttem az a halál, mely mint valami vadállat kéjenc kékre csókolta azokat a kis selypitő ajkakát. Mért irom ezeket most, mért érzelgek, mikor fel sem vettem a levél vázlatába — nem tudom. Talán visszaszállt szegényke hozzám s itt ül most mellettem ezen az üres széken. Ki tudja?

Isten veled! Az óra megy előre és már — szavamra — éjfél mutat. Szakitottam ugyanis minden szokással s a szó szoros értelmében a történelemben élek. Mit óra, perc, másodperc! Te vagy csak nagy: gondolat, érzés, szőke haj!

A nyárspolgárius egyetemmel végzek, ha sikerül valahol állást kapnom. (Ezt ne mondd meg otthon.) De csókolj meg mindenkit Szabadkán, a kiről tudod, hogy szeretem. Isten áldjon meg!

6.

Bpest 903 oct 11.

Józsi köszönöm a levelet, melyet küldtél! Siess válaszolni rá, nehogy oly aggodalmat okozzak neked, mint te én nekem, ki azt hittem, hogy más kézbe jutott a túlon túl intim írka. A rózsaszín ruháról nyílt kártyán nem írhatok; ellenben zárt borítékban egy héten belül oly körümenyességgel foglak mindenről értesíteni, a minőre csak egy filozopter képes, ki egy filozoptrixról ír.

A másik a küldeményt illeti. Az isten áldjon meg ne legyetek oly mostohák hozzám az Árpival együtt. Koponyát nekem! Nem veszedelmes az, ha nincs benne buta és gonosz velő és rajta forró hús... Hadd legyen még egy jó barátom ebben a kő óceánban, párja annak a sirnak, a hol Revicky nyugszik. *Kozma Andor* »KORKÉPEI«-t küldd.

7.

[Budapest, 1903. nov. 10.]

Jóskának adni, kitől a választ várom.

Kedves Józsi!

Az irodalmi élet sodrában vagyok s ha néha néha levélírásba fogok végig kell símítani a homlokomat, hogy

eszméimet rendezzem. Nem olyan sivárság uralkodik itt, mint első pillanatra látszik; vannak itt okos és jószívú emberek is, sőt mi több egy igazi modern, gyereklelkű, férfitudású költő-barátra is tettem szert: Juhász Gyula a neve. A másik, *első* levelemben magasztalt, kétségtelen tehetséges poetatarssal Bresztovszkyval kicsit összemarakodtam a poézis lényegéről való vitában, melyben ő a tendenciát védi az én szűzi érdektelenséget hirdető elméletem ellenében, a mi tekintve azt, hogy ő féktelen szocialista, (Csizmadia Sándornál is csizmadiasáandorabb) — már már aggályt keltőleg növekedett, midőn elvégre is kezét nyújtottunk egymásnak. Összehozott a közös istenség: a Szép.

A szép — erről kell még beszélnem. A Szépnek a jelenlegi neve t. i. Politzer Erzsike, zsidó vallású szőke lány, a ki mostan az ideálom. Végzetes komor árny nyújtózkodik lelkemre e névtől. Ennek a lánynak a néjéért Politzer Margithért halt meg Makai Emil, a nélkül, hogy gyerekes és költői félelmében meg is szólította volna. Ki is adott egy verskötetet *Margit* címmel, a miért a hűséges lány kikísérte őt a temetőbe, sőt egy kétségtelenül drága koszorút is küldött neki nehéz illatú thearózsákból. Ez a thearózsaszag lebeg a leány körül.

Mindennek az értelme az, hogy nem ismerem őt, sőt ennek a lehetőségére is kizártnak látszik, mert oly egyenesen és büszkén jár, mint egy zerge, a mit én akkép ellensúlyozok, hogy még büszkébben és egyenesebben járok, mint ő. A gondos borotválkozás azonban még mindég domináló pont az életmódomban.

A többi ifjú és leány azonban szeret engemet és herkulesi alakomat körülrajongja a bohémvilág. Ha nem is feltűnő, de feltétlenül érdekes alak lehetek, s itt mint a modern dekadens iskola elveinek hirdetője jövők kombinációjába. A levegő azonban rossz s az élet is csak tűrhető. Valahol ott hagytam a jókedvemet, és magam sem értem meg már magamat. Mi kellene nekem? Mi hozhatna be abba a rendes kerékvágásba, mely után fellélegzünk s azt mondjuk: no most kezdetünk élni? Mondd, mit gondolsz, te Brennerek legbrennerebbike?

D

8.

Szabadka 1904. szept. 16.

Kedves Józsi, sokáig késtem a válaszzal azon egyszerű indoknál fogva, hogy nem volt mit írnom arra leveledre, melyben semmitsem írtál.

Itthon nem történt semmi; a melancholikus nyárból csöpörgős ősz lett, s belőled az ambiciózus hármasművészből orvos.

Egy csodabús melancholikus szeptembereleji alkonyat volt, mikor a rámnézve is fatális hírt megtudtam. Az égen rózsaszínű és arany színű felhők úszkáltak — majdnem olyan sárgák voltak, mint a theám, — mikor Juli egy harisnyával s a Lacikával bejött az udvarunkba, lenge járással, Etelka húgom neki nagy cipőiben s arcán — ez teljesen az övé volt — bájos mélabúval. A Lacika befogta a Julit és lovazott vele, én néztem, a mint a szegény germán végigtopogott; később, mikor már eléggé kilógott a nyelve, meginterviewoltam, mint illetékes forumot, hányadán vagy. Ekkor tudtam meg, hogy orvos lettél. Juli az »Abend-dämmerung«-ot nézte s én így feleltem:

»Es ist sehr zu bedauern, dass ein so feinfühler *Artist Arzt* ist, oder vielleicht nur ein *Arschist*.«

Ezzel véget ért a kihallgatás, Lacika pattogott az ostorral s Juli nem nézte tovább az »Abend dämmerung«-ot, hanem kipirultan szaladt a kert későn kizöldült utain. Magam pedig a következő gondolatokba mélyedtem:

Nem bolondság volt e ilyen lépést tenni neked, mely valószínűleg elrontja egész életedet, megzárítja kedvedet, el veszi minden idődet, am-

biciódat, attól, amihez legtöbb tehetséged van: a zenéhez? Nem okosabb lett volna akár csak találomra beiratkozni valamilyen képző zenedébe s várni, míg a tehnikát elsajátítod s nem üzérkedni, lócsiszárkodni, hasznossági szempontokból cselekedni s kockáztatni azt, hogy a hármasművészből semmi művész légy? Tudom mi az a robot, azért merek így beszélni; s ismerlek tégedet, azért akarok így szólni. Tanácsolom tehát, (fatálisan lépek fel az egykori fogadást tekintve, mely szerint egymást a züllesztől meg kell védenünk) boncolj, izomszövetezz, chemiázz és — uram bocsá! — fizikázz, de szimatolj ki minden zugot s keress magadnak jobb alkalmazást, addig míg nincs késő. Ezt szilárdul mondom s attól sem riadok vissza, ha pár nap múlva asszonyi ajkokról hallom, hogy én magamhoz hasonló parvenuvé akarlak tenni, megrontalak, a »becsületes« élet ösvényéről le akarlak terelni s mit tudom én mit nem csinálni. Gondolkozz és írd a kérdésről.

A lipcsei utam elmarad s erre a szemeszterre Bécsbe megyek miniszteriumi engedéllyel s csak husvétkor rándulok ki Lipcsébe. Ez és hasonló kellemetlenségek fenekestől felkavarták véretem és epémet s újra visszadobtak oda, a hol voltam fiatalokromóta, s a honnan Nietzsche-vel oly szerencsésen kikászolódtam: a mélabúba, a kanduros világgyűlöletbe s a

versírásba. Óriási munkát végzek ugyan most is, de nem a régi kedvvel. Valószínűleg levegő változás kell nekem, mert olyan vagyok, hogy egy helyben nem tudok maradni s a mint felmelegszem valahol, már rosszul érzem magamat.

Jelenleg azonban nagy szellemi élvezetben volt részem, a mennyiben teljesen megértettem az újraolvasott Peer Gyntet. Ilyenformák kissé világosabbnak s ha nem is nagyon minden esetre annyira, mint Temunovich Zoltán versei, (a Bácskai Hírlapot az utóbbi időben szorgalmasan olvasom, miután honorariumot nem kaptam tőle) melyek olyan intímek, hogy kis híja, hogy így nem szólnak:

»Közösüljünk, közösüljünk

Nemileg.«

Szabadka tehát még mindig a régi, kár is volna, ha megváltoznék. A hölgyek, az én szajháim, mindég oly álmosak és ki nem festettek, mint azelőtt; a szóbeszédnek mindég a meghatározott mederben folynak; a Decsy lányok mindég udvarlóktól és új reményektől vannak környezve; én mindég oly befejezetlen, költőien: egy közepén abbamaradt dal vagyok, mint azelőtt; a Lacikát mindég szeretjük és csókoljuk — semmisem másult meg. Innen tehát érdekeset írni nem lehet. Onnan, a hol te vágy, tán kerül ilyesmi. El is várom a hosszú bu-

dapesti referádát, a vallomásokat s a terveket, melyek iránt mérhetetlenül érdeklődöm.

Kosztolányi

II. csoport

Azok a levelek, amelyek ebben a csoportban olvashatók, mind a bécsi tartózkodás eseményeit tükrözik. A legelső ugyan Szabadkán kelt, de már ez is az utazásról tudósít, így lényege szerint ez is, mint a többi, »bécsi« levélnek számítható.

Azt az eddig közzétett dokumentumokból is tudjuk, részben a költő barátaihoz írt leveleiből, részben a Csáth Gézához írottakból, melyek közül a legfontosabbat, a legtüzetesebbet Kosztolányiné közölte (*Kosztolányi Dezső*. Budapest, 1938. 131—136.), hogy ez a bécsi tanulmányút válság-szerű fejleményekkel sújtotta Kosztolányit. Eredetileg nem is Bécsbe, hanem Lipcsébe készült, s az osztrák fővárosban szinte végig úgy érezte magát, mintha száműzetésben lenne.

Ennek magyarázatát keresve első-sorban a fővárosi barátoktól, a Juhász Gyulától, Babits Mihálytól, Zalai Bélától való elszakadást és az otthoniak hiányát szokták emlegetni. Az áltunk itt bemutatandó levelek megerősítik ezt a magyarázatot. Még azok is, amelyek csak a célszerű teendőket intézik: a Kisfaludy Társaság pályázatára beküldött *Childe Harold*-fordí-

tás ügyét, a pesti lapok, folyóiratok érkezését. Kitetszik ezekből a levelekből, hogy költőnk mennyire Budapestre figyelt. Hiába volt Bécs a Duna-medence központja, Hofmannsthal, Rilke városa, akiket Kosztolányi sokra becsült, s akiktől később sok verset le is fordított, magányában bizonyára őket is tanulmányozta, de levelei tanúskodása szerint minden idegszálával a hazai eseményeket kísérte figyelemmel.

Megtudjuk ezekből a levelekből, hogy a magyar lapok közül melyeket olvasta, melyeket várta ekkor, első igazi sikerei előtt a legnagyobb érdeklődéssel. Láthatjuk, hogy a Kisfaludy Társaság pályázatától milyen sokat várt, milyen türelmetlenül sürgette Csáth Gézát az érdeklődésre. Az a pillanat ez, melyet rubikonnak hitt a tehetségét mindinkább érző, s az elismertetés idejét már-már elérhetőnek vélő ifjú költő. Miközben Babitsnak is hosszú levelekben számol be készülődése és szemlélete forrongásairól, unokaöccsét is állandó teendőikkel látja el. Nem éri be nosztalgiaival, távolról is erősen fogja azok kezét, akik fontosak számára. Az utóbbihoz fűződő barátság testvérieségére vall, hogy Csáth Géza — ahogy a levelekből sejthető — zokszó nélkül végzi a rábízott föladatokat. Kár, hogy az ő leveleinek többsége elveszett, s az újságok tiszta helyeire írt följegyzések a lapokkal együtt szintén, de rokoni és baráti szorgalmának természetéről néhány megőr-

zött levele is elég beszédesen tudósít. »Remélem ugyan, hogy addig írsz nekem — írja az eredményhirdetést izgatottan váró Kosztolányinak —, de már most megírom, hogy: *ha megnyered a Childe Haroldot, egy táviratot neked*, egyet az édesanyádéknak rögtön menesztek. Ha nem: levélben számolok be mindenről, ámde csupán neked. — Erre azonban — nézetem szerint — nem lesz szükség.« Itt cezúrárt tart, s aztán így folytatja: »Borzalmasan jól élünk most én és Sztrókay ebben az istenáldotta, gyönyörű városban. Sok a nyárspolgáriság benne, de elmondom, hogy folyjon a nyálad.« (Kiadatlan levél. Egykor Kosztolányiné, most a Magyar Irodalomtörténeti Intézet tulajdonában.)

A *Childe Harold*-pályázatot különben nem nyerte meg Kosztolányi. De a kudarc nem érinti olyan mélyen, amilyen heves volt a győzelem vágya. 1905. február 16-án így ír erről Juhász Gyulának: »Ezért nem bántott a Kisfaludyak ítélete, mely tudomásul se vette nagy szorgalommal, az ihlet égő tüzeiben kovácsolt munkámat a „Childe Harold”-ot.« (I. m. 77.) Nem bántotta nagyon, mert már el is kezdte a Julianusról tervezett, nagyszabásúnak képzelt drámáját, de előbb, már Bécsben is érte biztató kárpótlás. Még hozzá az Új Idők részéről, mely — lévén Herczeg Ferenc lapja — az ifjú modernnek között nem volt ugyan népszerű, de az értelmiség széles kö-

rében igen. S mint erről gyűjteményünk 20. darabja tanúskodik, ez a figyelem Kosztolányi számára sem volt közömbös. Itt Csáth Gézának újságolja el, de egy tíz nap múlva írt, Kosztolányiné által közölt levélben ismét utal rá, s szóba kerül egy másik levélben is, melyben Babits közli, hogy »Körülbelül az ellenkező a nézetem az ön verséről, mint az Új Időké.« (I. m. 52.)

Mindazonáltal változatlanul igaz, hogy ez a bécsi idézés vehemens lelki válságot okozott. Igaz, hogy néhány hét után elcsitult a belső földrengés, de az első hetek heveny érzészajlása így is meglepő fejleményekhez vezetett. Ebben a levélcsoportban az ér a legtöbbet, hogy ezeknek a fejleményeknek a megértéséhez és ábrázolásához fontos adalékokat kínál.

Bajainak konkrét okairól szólva, mint más leveleiben, itt is a társtalanságot, környezete érdektelenségét, lélektelenségét panaszolja. »Emberek keresek és nem találok« — írja a 10. levélben. A Kosztolányiné által közölt levélből pedig az elidegenedett létezés mód teljes képletét is össze lehetne állítani. »Megdögölhetnek, felfordulhatnak, a rendőrség hidegen venné fel a halotti jegyzőkönyvet.« (I. m. 132.) Fölpanaszolja Csáthnak, hogy háziasszonya csak a pénzért törődik vele úgy-ahogy, s amit elpanaszol, még nem is minden, mert — mint a 26. levélben írja — a legrettenetesebbet elhallgatja.

Ha kritikus szigorral mérlegeljük ezeket a bajokat, nehéz megértenünk a sírátkozást, hiszen csak az idegenbe szakadt diák szokványos bajai: társtalanság, honvágy. Kosztolányi érzékenységre vall, hogy a szokványos rossz érzést azonnal világnézeti sikra vetíti, érzelmi és filozófiai föld-rengéssé fokozza: »A legirtózatosabb, ami velem történt — írja a 10. levélben —, az, hogy a lelkem tört izzé-porrá. A nagy város által létrehozott változás mindenemet, a mit eddig gyűjtöttem megsemmisítette, a könyveket melyekre esküdtem, értéktelenné süllyesztette szememben s magamat pedig a születő világok chaoszához hasonló zűrzavarok edényébe tett. Hol az életkedv, az energia, a vaserély, melyről oly híres voltam barátaim körében?« A 11. levélben attól retteg, hogy szülei is elfelejtik, s kérleli Csáth Gézát, hogy ő, aki egyetlen jó embere, ne hagyja elveszni.

És Csáth Géza, aki az újságok beszerzésében, küldözgetésében és más szolgálatok teljesítésében is fáradhatatlannak bizonyult, azonnal beletalálja magát a lelki partner, a lélek-látó diagnoszta szerepébe, s igen érdekes magyarázatban tárja föl a válság okát. Ezt a levelet is Kosztolányiné szíves engedélyével tanulmányozhattuk, s így most idézhetjük belőle azt a passzust, melyben Csáth kifejtette, hogy ő is így érezte magát, amikor Budapestre fölkerült:

össze volt törve, s félt a megörüléstől, mint most Kosztolányi. »Iszonyú átkunk van nekünk a lelkünkön — folytatja —, nekünk, kikben Brenner vér csörgedez s e mellett körülölelt a XX. század; csunyán és rosszul rendezkedtünk be a sok irodalmi élettel, melyet meglehetősen nagy kanállal fogyasztottunk, s te kétszer-akkorával legalább, mint én. Olyan a lelkünk — gyermekem — mint egy mágnesű, mely a villamos viharban s a mentőcsapások közepette forog-forog veszettül, holott, ha nem lenne annyira mágnes, szépen nyugodtan maradhatna.« S mikor a diagnózist végigmondta, rátér a terápiára is: »Félsz, hogy elfelejtenek!? Irj róla verset gyermekem, e félelemről. Legyen a vers méla és nagyszerűen tomboló, legyen kétségbeesett... de te ne légy se egyik, se másik, hanem egyszerűen: Dide, a kis Dide.« (Kiadatlan.)

Terápiának csak az orvosi kép sugallta társítás miatt neveztük ezt a tanácsot, pedig több joggal is nevezhattük volna így. Kosztolányi ugyanis valóban ilyen irányban kereste a válságból kivezető utat. Az elidegenedést nem vette tudomásul, hanem ellene menedékül családi emlékeit s magyarságtudatát frissítette, erősítette föl. Gyűjteményünk 10. levele elég vázlatosan tudósít erről, de az 1904. november 20-án Babitshoz írt levél (I. m. 56—58.), valamint a Csáthoz intézett s Kosztolányiné ál-

tal közölt levél részletesen is kirajzolja, elemzi ezt a fejleményt. Az utóbbi értékét lerontja az osztrák-szidás, amelyet a függetlenségi mozgalom eseményei szítottak, s rontja a hangzatos magyarkodás is, de amit Babitsnak a létezés gyökereiről, az emlékek mélységéről, az »élet családi kályhájának melegé«-ről előad, s amit az általunk közölt 10. levélben az általános emberi sajátos megjelenési formájának vonzásáról, varázsáról ír, az igen nagy súllyal eshet latba mind az elidegenedés kérdésének, elbírálásának teóriáiban, mind a Kosztolányi-pálya pólusainak, belső erői mozgásának elemzésében.

Kiderül ezekből a levelekből, e levelekből is, hogy a blazírt fölényt, mellyel korábban szerelemről és politikáról nyilatkozott, nem kell túl komolyan vennünk. Később ugyan föl-fölerősödnek szemléletének ezek a motívumai, de nyitottsága és rugalmassága, s főként a fontos eseményekben való jelenlét lázas vágya mindig erősebbnek bizonyul, mint a tartózkodó arisztokratizmus. Az utolsó előtti bécsi levél, gyűjteményünkben a 27., világosan és szinte hivalkodóan adja tudtul, hogy noha nagy áldozatokkal járt, de azért leszállt a plátói ideák honából, s a filozófiai órákat elszalasztva minden idejét a politikának, az otthon zajló választások eseményeinek szenteli.

Mint ismeretes, ezen a választásokon 1905 januárjában megbukott a kiegyezés bázisát alkotó szabadelvű

párt, s győzött a nemzeti függetlenség jegyében egyesült koalíció. Ez a koalíció, jóllehet a nemzeti érdekeket képviselte az »összmonarchia« érdekeit védő uralkodó csoportokkal szemben, összetételében a földesúri és tőkés érdekképviselőt majdnem olyan erős volt, mint a szabadelvű pártban. Szempontunkból azért fontos ez, mert Kosztolányi lelkes azonosulása ezzel a fölbuzdulással magában rejtette olyan fejlemények csíráját, melyek közte és a koalícióval később szembekerülő progresszió, a majdani darabontok között az érzelmi azonosulást szintén megnehezítették. Bécs a nemzeti ellenállás szétválasztása céljából 1905 őszén az általános választójog ígéretével léptette föl Fejérváry Gézát s kormányát, az úgynevezett darabontkormányt. Ezzel szövetségesül nyerte meg a szociáldemokráciát és a Budapesti Napló radikális íróit, köztük Ady Endrét is. A manőver hamissága hamar kitűnt, s Adyék le is vonták a keserves konzekvenciát. Mindennek része lehet abban, hogy az *Új versek* Adyjának nemzetostorozó keserűségét »magyar-szidásnak« értelmezi, s fölháborodva interpretálja egyik, Babbitshoz írt levelében (I. m. 108—111.), melyhez adalékot még e gyűjtemény is szolgáltat majd. Ám szellemének rugalmassága és nyitottsága, melyről többször szóltunk, ebben az esetben is megóvja attól, hogy idült ellenszenvvé merevedjen az él-

ményeknek ebből a különbségéből eredő ellenérzés. A Budapesti Napló munkatársai között majd éppúgy föl-találja magát, mintha ő is darabont lett volna.

9.

Szabadka 1904. oct. 2.

Kedves Józsi,

tudatom, hogy szerdán a reggeli vonattal indulok s tíz óra körül a fővárosba érkezem.

Viszontlátásra

Kosztolányi

10.

Kedves Józsi, sokáig halasztgattam a levélírást s most is szeretnék megmenekülni tőle. De itt is habozok, mint mindenütt. Vágnék életem legválságosabb, — igen legtöbb volt benne a *válság!* — részének emléket emelni, másrészt azonban félek még gondolatban is ismételni a kód, a tapogatódzás korszakát, úgy a hogy rossz álmainktól félünk. S a félelem-re legalaposabb okom az, hogy e periódusból még nem vánszorogtam ki teljesen!

Nem csak a jó emberektől való elszakadás szántott bele a lelkembe: ez mindennek az alapja, de nem ez

minden! A legirtózatosabb, a mi velem történt az, hogy a lelkem tört izzé-porrá. A nagy város által létrehozott változás mindenemet, a mit eddig gyűjtöttem megsemmisítette, a könyveket melyekre esküdtem, értékelenné süllyesztette szememben s magamat pedig a születő világok chaoszához hasonló zűrzavarok edényébe tett. Hol az életkedv, az energia, a vaserély, melyről oly híres voltam barátaim körében? Órák hosszát elülök s bámulok a levegőbe, mint az agyalágyult. Ma már jól eszem, de mikor megérkeztem hetekig nem volt étvágyam. S ó nem volt egy ember, kivel szóba állhattam volna!!

Gyökerestől felfordultam. A magyar nép alapjellemvonása most tűnik szemembe. Most értem meg, hogy olyan emberek, mint Szabó, Juhász, Boromissza nem általános emberek, hanem magyarok. Most érzem, hogy a mi kis hirlapirodalmunk a maga családias alakjaival, polemizáló vezércikkeivel, croquisival, melyek minden kozmopolita szenvelgések ellenére olyannyira magyarok, nem mindenütt feltalálható javak, hanem a szülőföld édes gyümölcsei. Most érzem, hogy magyar vagyok. Ez azonban nem fog meg akadályozni abban, hogy a jövőben hasonló hévvel szidjam az emberi gyengeségen nyugvó, szükségképen létező patriotizmus kedves hibájának üzleti felverőit s hűhós utcaszögleti szónoka-it és költőit.

A költészet jelenleg pihen bennem. A geniek életében vannak züllesi korszakok, mikor duhaj részeskedésekbe fojtják el a kitörni vágyó gyér anyagot: ha valami vagyok, most érem e kort, az ásítás, naplopás és tenni nem tudás rémletes idejét. Embert keresek és nem találok. A lengyelek s oroszok még a legszivesbek [...] Hol vannak a Szabók, a hosszú uzsonnák, hol van itt a Decsyék templomszerű, fehér lakása?

De csend! Nem tudom mire jó e kor. Hátha ép most nővök naggyá, hátha ép most fejlődöm. Lakótársam játssza a Träumereit: s én gondolkozom, de nem írok. Olyan finom az érzésem, hogy tollat, papírt nem bír elviselni, hanem kiszáll a kék égbe, mint a pára és — bizony így van! — szertefoszlik. Most jön a »Kreutzer szonáta«, a »Legenda« Viena-
navszkytól s más sok. Az osztrák mivelt, intelligens fickó s legalább is játszik úgy, mint te. De én hogy játszom az én hangszeremen?!! Iszonyat!!!

Csókollak tégedet és minden valamire való becsületes embert. Kérlek írd sokat, (a naponta küldött újságok szélére is.)

Bécs 1904. oct 8.

Kedves Józsi!

Nincsen gyalázatosabb és hazugabb complot, mint a pesszimista csorda. Az élet nem ér semmit, meg kell tanulni meghalni mondják, ordítják és ugatják s különös buzgalommal és jókedvvel. Én azonban, látod, hallgatok és tűnök.

Édesem össze vagyok törve, szétgázolva, megsemmisítve. Olyan szerényen járok, mint egy hordár, a nélkül, hogy irnék valamit, mert ehhez, ha száz szorosan pesszimista is valaki és ha tíz ezerszeresen is Schopenhauer, vagy Byron életkedv kell. Nincs senkim. A háziasszonyom jó falatnak gondol, mert látja hogy van pénzem, s ki lehet fosztani s beszélget velem néha immel ámmal.

Hazám nyelvét nem hallom s a multkor mikor eszembe jutott Arany János sirva fakadtam az utcán.

Az anyámat s az apámat bálványozom, DE FÉLEK, HOGY ELFELEJTENEK. Írd meg nekik, hogy jól érzem magamat, de irjanak gyakran. A tényállás t. i. az, hogy az örülethez vagyok közel.

Te egyetlen jó emberem, ne hagyd elveszni, hanem írd. Gúnyolj ki, ne vess velem, vagy rajtam, sajnálj,

osztózz a sorsomban, mit én bánom,
de írd sokat és mihamarabb. Egyéb-
ként Bécshez Döbling közel van.

Kosztolányi Dezső

Wien VIII. Bezirk Strozsigasse 34.
I Stock 6 u. 7.

12.

Kedves Józsi!

A »Jövendő« közlése megörvendeztetett, de egyúttal dühbe is hozott, hogy a nevemet mellőzték s egyszerűen anonime adták közzé.

Sürgősen keresd fel Bródyt, vagy valamilyen inasát s kérdezd meg, *hogyan történhetett ez?* Több mint egy éve, hogy felküldtem, mindjárt az első lefordítása után.

Tanácsold, hogy a jövő szám helyreigazításai vagy legalább szerkesztői izenetei között feltétlenül említés meg a nevemet, s lehetőleg dicsérjenek is meg, mert — (ezt hagyd legvégül) — pört indítok a »Jövendő« ellen s irodalmi tolvajlással vádolván, megnyerem. Gyors választ! Kosztolányi

13.

Bécs [1904.] oct 14.

Kedves Józsi! Nagyon rossz napok járnak ma is s írásra semmi kedvem sincs, még hosszú levelet sem tu-

dok írni. Esdve kérlek azonban teljesítsd a megbízatásaimat:

1. Bródyhoz menj el a versem érdekében s rögtön írd, hajlandó e helyre igazítani vagy sem. Nevem pótolja!

2. Jánosi műfordításait, Leconte de Lisle Baudelairet kérd el Babics-tól, ki Arena út 11. II. 18. alatt lakik (leginkább delután van otthon) s az ő műfordításaival együtt küldd nevemre.

3. Ábrányi *Don Juán*jának 2. kötetét vedd meg a lehető legolcsóbban s az előbbi csomagban szállítsd hozzám.

4. Az újságra ügyelj, mert nagyon rendetlenül, — minden másnap jön.

5. A költségekről adj számlát s rögtön másnap küldöm posta utalványon. De légy takarékos, mert én is szegény vagyok.

Dezső.

14.

[Bécs, 1904. okt. 15.]

[Brenner Józsefnek]

A lapok végtelenül rendetlenül jönnek.

Minden ezután irandó levelet, újság küldeményt a következő címre írd: Desider Kosztolányi Wien VII. und VIII. Bezirk. *Lerchenfelderstrasse 65. N°. 1. Stock. 18 Thür.*

Ma már innen írom e levelet.

15.

Új címem: Wien VII Lerchenfelderstrasse 65. I. 18.

Kedves Józsi, végtelenül nagy súlyt helyezek arra, hogy a küldemény *mihamarabb* (Jánosi, Ábrányi, Leconte de Lisle, Babics-műfordítás és eredeti vers) hozzám kerüljön, mert ha elkésve érkeznek, pl egy hét múlva, az egész céltalan lenne rám nézve.

A *Jövendő* ügye vérig bosszant!!

Nem méltó a nevem beléje és a munkám — igen ??

Ki látott ilyen logikát??

Sürgősen keresd fel Bródyt s beszélj, ha csak lehet magával. Ha nem, akkor valami »fő emberével« s nyomd meg a hangodat! A jövő számot megvárjuk. Ha ebben sem lesz nyoma a nevemnek, rögtön írok Decsy Jóskának s pört indítok a lap ellen. Ezt is említsd fel a végső szükséges [!] esetén!!

Szeretném, ha antiquarice s lehetőleg csak a *második* kötetét küldenéd el a Don Juánnak, de ha nem lehet, akkor csak szerezd meg úgy is.

Dezső

16.

Bécs 1904. oct 31.

Kedves Józsi,

ismét nem az a hosszú levél, melyet vársz! Ismét egy késő, rimánkodó irka!

A *Childe Haroldot* befejeztem. Három éjszakán nem aludtam, hogy letisztázhassam. A könyvkötő az utolsó pillanatban, vasárnap reggel 9 órakor kötötte be s 10 órakor már póstára kellett adnom, hogy le ne késsek [!] s másnap Bpsten legyen.

Szabó Batancs István nevére címeztem, hogy ő átadja Vargha Gyulának. Mindenki előtt el akartam titkolni, teelőledis!

Az óriási sietségben azonban elfelejtettem bele tenni a *jeligés levelet!!* Szabónak rögtön sürgönyöztem, hogy állítson ki egyet »*Felleg*« jelígével, tegyen bele egy sima névkártyát, írja fel erre a nevemet, lakásomat (A pályázat szerzője: Kosztolányi Dezső bölcsészet hallgató. Lakása Szabadka: főgimnázium) s így adja át a titkárnak.

Félek, hogy Szabó elhamarkodta a dolgot!!

Keresd fel rögtön a lakásán (VIII. ker. Baross utca 36. III. 27) s kérdezd meg úgy cselekedett e. Aztán haladók nélkül értesíts a dologról.

Arról van szó, hogy hiába adtam be a munkát, vagy nem.

Ha Szabó elfelejtette volna utasításaimat követni, vagy elértette volna azokat rögtön állítsd ki te a jelíges levelet s vágtsd (ha előadásod is van) akár bérkocsin is *Vargha Gyulának lakására* (II kerület Mész utca 6. szám), vagy keresd fel a hivatalában, vagy ott a hol található s mond meg neki, hogy a levél

tévedésből lemaradt s a szerző megbízásából adod át. A munka azonoságának megállapítására tudatta veled a pályázat szerzője, hogy 601 lapos, calico-vászonkötésbe van beköttve s anthracén tentával van írva.

Az eljárással ne késkedj [!], mert két három nap múlva már diskvalifikálhatják a művet.

Szolgálataidért fogadd rokoni és baráti köszönetemet. *Esetleg SÜRGŐ-NYILEG értesíts.*

Dezső

(A jeligés levelet le kell pecsételni!)

17.

Bécs 1904. nov. 6

Kedves Józsi, egy pósta utalványon s egy levelezőlapon kértelek téged, a barátaimat, hogy tudakozzátok meg körmön fontan s feltűnés nélkül, tett e a titkár a beérkezett pályázatokról s főleg a döntés idejéről s a bíráló bizottságról valami kijelentést. A dolog érdekel, bár kevés reményem van arra, hogy nyerek.

Kérlek újra járj el a dologban! Ha a titkárhoz fordultok semmi esetre se olyan tudakozza meg a terminust, kit látott már, mert ez szemet szúrna s könnyen felkeltené a kíváncsiságot a pályázat szerzője iránt, hanem valami indifferens egyén pl Sztrokay vagy más. Újság-margói híradásaidat várom, Sztrokayt köszöntetem.

18.

[Bécs, 1904. nov. 9.]

Kedves Józsi, a legkomolyabban felszólítalak, hogy minden újság széli közleményt szüntess be. A rendőrség ma megidézett, kérdőre vont kitől kapom a lapokat s elém tette a lefoglaltakat, többek között az oct 10 ikit, melyben *Méreyről* szólsz. Be kellett vallanom az igazságot, mert a komoly ügy fonalait nem tanácsos tovább is bonyolítani. Büntetést fogsz fizetni! Rögtön fordulj édesapádhoz s vedd figyelembe előbbi sürgős, igen komoly intelmemet.

A törvényszéknél mondd az igazságot: hogy nem ismerted a tilalmat s hogy szegény diák vagy.

Dezső

19.

[Bécs, 1904. nov. 12.]

Kedves Józsi, leveledet megkaptam, de késve válaszolhatok csak. A kihallgatás nem a rendőrségnél, hanem a financoknál volt, hol pusztán a nevedet s lakásodat mondtam meg semmi más kijelentést nem tettem. A finác a kivel beszéltem, megidézésről beszélt s 2 korona 10 fillér pénzbüntetésről. Az ez ügybeni el-

járást nem ismerem, de azt hiszem minden számért, melyet elfogtak külön büntetési díj fizetendő.

A mi a másik kérdést illeti, a pénzbürség megosztásáról, illetőleg megfizetéséről, *az ezen leveled előtt* feladott hosszabb írásom után főlegesen beszélnünk: az első pillanattól fogva természetesnek találtam, *hogy a felszólításomra irt újságlevelekért fizetendő büntetés felét magamra vállalom.* A tudósításokat a bíráló bizottságról s a pályázati díjak kiosztási idejéről elvárom.

Dezső

20.

[Bécs, 1904. nov. 17.]

Kedves Józsi, felháborodottan írom e sorokat. Felszólításom ellenére most is használod a *barna* bélyegeket. Ez részedről kellemes lehet, az én szempontomból azonban végtelesen nem az, amennyiben 6 fillért kell minden egyes számért fizetni. *Igy elfizettem már, több mint 2 koronát.* Ha kedved van elküldeni ezt s a jövő költségeket is, rajta, ragassz tovább is *barna* bélyegeket!!

Pályázatomról semmi hír sincs? Semmi budapesti pletyka? Az *Új Idők* jövőt jósol nekem. Elefánt sajnál. (»Kedves kis fiú voltam« szerint. Hirforrás: Juhász.) Ó de, de jó lenne köztetek lenni! Levelet várrok.

[Bécs, 1904. nov. 22.]

Kedves Józsi, leveledet vettem. Az ezerféle kellemetlenségek közül először a legnagyobbbról számolok be. — A bécsi »Financ Bezirk Direction« től tegnap idézést kaptam arra a tárgyalásra, melyen ügyedet végérvényesen elintézték. Az egész dolog jelentéktelen s fölösleges volt minden aggodalmunk. Mindössze két számot fogtak el s így a büntetés nem lesz több, mint 4 korona. — A mi a »Budapesti Naplót« illeti kérlek vállald el a küldését s ha később nem is december és január hó azon részére, melyet Bécsben töltök már. A karácsonyi szünidő u.i. itten is több, mint egy hó: bolondság, pénzpazarlás volna haza nem utaznom. Azután a kiadóhivatalban rendelem majd meg. A *Jövendő* bár kedd este van már egyáltalában nem jött, úgy látszik nem tettél rá elegendő bélyeget s egyszerűen félrevetették. RÖGTÖN VÁSÁROLD MEG A KÖLTSÉGEMRE S KELLŐEN FELSZERELVE JUTTASD EL HOZZÁM. Esedezem ezen kívül, hogy ne hanyagolj el, mert oly életszakot élek, melyben a közelállók támogatására legnagyobb szükségem van. Ha van valami érdekesebb a heti lapokban küldd azokat is.

Mi hir a pályázatomról? A »Nap« vasárnapi számát küldd el saját költségemre. Lehetőleg a legértékesebbet! !

Bécs. 1904. nov. 24.

Kedves Józsi, nagyon fáj, hogy nem vetted komolyan a kérésemet; végre is engemet is épen úgy bántott az újságügy, mint tégedet s ha tán fizetésre kerül a dolog én is ép-úgy kinyitom az erszényemet, mint te, de azt hiszem, hogy nem ez a helyes eszköz arra, hogy haragunk, duzzogásunk tudtára adjuk másnak. Kérlek újra, küldd *haladéktalan a »Jövendőt«* s ne feledkezz meg írni nekem. A pályázatomról minden tudottat foglalj össze. S most — még egy megbizással látlak el.

A *Childe Haroldot Mikes Lajos* is lefordította. Igen kíváncsi vagyok ez ember tehetségére, de jelenleg nincs nálam *Byron* Kainja, melyet az ő fordításában birunk s a »magyar könyvtárban« jelentetett meg. Esetezem vedd meg a füzetet s szintén HALADÉKTALANUL (keresztkötéssel) JUTTASD A CÍMEMRE. Ird meg azt is, kívánod e, hogy a költséget posta utalványon elküldjem. Ismételve az előzőket csókollak

Dezső

Leveledet haza jövet vettem. Rögtön küldd a Jövendőt és irj.

A második szemesztért Bécsben töltöm: az egyetem kitünő!!

Bécs 1904. nov [27.]

Kedves Józsi, leveled vétele után sietek rögtön válaszolni neked. Tudatom, hogy tavaly, bár jó egy hónapot töltöttünk el távol Budapesttől, hűségesen felküldöttük a teljes házbért. A mi a dolgokat illeti nem avatkozom bele; de tanácsolom, hogy ne hagyjátok ott a tágas és világos, olcsó lakást. Ha nekem olyan szobám lehetne!

A *Kain* feltétlenül meg van a magyar könyvtárban; legalább tavaly megkaptam, most is előttem van elrongyolódott címlapja. Drámai költemény, helyesebben Byron-féle miszterium. Ne Mikes, hanem Byron neve alatt keressétek! E két nevet különben nem szabad összetéveszteni: Mikes és Byron!

A Childe Harold megbukik, csúfosabban, mint Revicky Jóbja. Erről és más dolgokról levelet írok. Előre megjegyzem azonban haza nem megyek: az egyetem elámitott (machte mich verblüfft) Nyitva van a szám

Dezső

[Bécs, 1904. XII. 2.]

Kedves Józsi, a legnagyobb elkeseredettségemben fordulok hozzád s szeretnék egyszerre szemrehányó és

bocsánatkérő hangon beszélni. A legkomolyabban felszólítalak ne ragassz sohasem barna bélyeget az újságokra, mert azt itt érvénytelennek minősítik s a Jövendő küldésekor mindég méresd meg a lapot egy tőzsdében és kérdezd meg mennyi bélyeg kell rája. Nem sokáig kellemetlenkedek neked, de addig is, míg megrendelem a Napot a szerkesztőségben, esedezem pontosan küldd a Jövendővel együtt. A multkori számokért 20 kr. büntetést fizettem.

Holnapra újra meg vagyok idézve: ez a dolog is bele kerül 1 koronámba. Kérlek a lap előfizetési árát kölcsönözd decemberre, mert jelenleg itt semmi pénzem sincs s előreláthatólag még sok pénz szükséges a posta kielégítésére.

25.

Bécs 1905. jan 13.

Kedves Józsi ma vettem levelezőlapodat. Tudatom veled, hogy gyanúd teljesen alaptalan: a háziasszony szívbajos, élethalál közt lebegő gyöngé néni s zsarolásról sohasem gondolkozik. »Eine sehr andächtige Christin«. S ha vesszük a dolgot a póstának van igaza. A »Nap«ot, melyet Budapesten megrendeltem rendesen kapom egy krajcáros bélyeggel. Ez azonban csak a szerkesztőségek kiváltsága, mert csak a kereszt-

szalagra rányomtatott hivatalos jelzés (»bestellt«) jogosítja fel a küldőt a bélyegjövedék e kedvezményére. Egyébként köszönöm szivességedet! De egyben felkérlek szüntesd be a »Nap« küldését. Annál inkább juttasd el azonban hozzám a »Jövendőt« (Lehetőleg még szombaton add fel!) Az érte járó pénzt alkalomadtán posta utalványra teszem.

Valószínűleg írok hosszabban. De először te írd négyárkusos levelet. Dezső.

26.

Bécs 1905 jan. 23.

Kedves Józsi, megkaptam a leveledet s az operett tervezetet. Igérem, hogy még e héten elküldöm a kért szöveget s ez tőlem áldozat lesz, mert most csakugyan nem vagyok hangolva a dalköltésre. — Végtelenül szomorú, kietlen, majdnem elviselhetetlennek mondható életet élek. Magam sem tudom, hogy birtam ki eddig, s mint bírom ki majd végig... Erről jobb nem beszélni. Nincs egy jó emberem, a kivel szót válthassak; rendes irodalmi tevékenységeről teljesen le kell mondanom; rosszul kell táplálkoznom, vizsgára kell készülnöm halálos nyugtalanságban, a kollegámmal pénzért veszekedés között. De ez nem minden: a legrettenetesebbet elhallgattam. — Kérlek tehát ne hanyagoldj el! Írd minden héten

legalább egy levelet. Ezt tartsd be mindég, íme, rimánkodva kérlek, mert beteg, nagyon ideges vagyok. — A »Jövendő«-t te valószínűleg veszed s így azt hiszem alig kerül 10 kr-be az elküldése. *De kerülne bár annyiba is, RÖGTÖN küldd*; a pénzt nyomban megkapod pósta utalványon. *Leveledet s a lapot türelmetlenül várom.*

27.

Bécs 1905. jan. 26. Kedves Józsi, a választások gyönyörű izgalmában, mely talán nálunk Bécsben hatalmasabb, mint nálatok, nem feledkeztem meg rólad és ígéretemről. Sok okot hozhatnék fel, hogy indokoljam, mily nagy áldozatot követtem el, hogy az ideák (a plátóiak) honából leszálltam a sekélyes rímvilágba, (pl. azt, hogy újabb időben valóságos politikai sznob lettem, a ki a filozófiai órákat elszalasztotta, hogy az »Abendblatt« hasábjairól politikai csemegét böngésszem, vagy azt pl. hogy fűtetlen szobámban oly hideg van, hogy ezt a levelet is téli kabátban és kesztyűben írom s kollégám köhögése és specifikus osztrák náthájának kellemetlen zavarása majdnem lehetetlené teszi az írást, — a gondolkozást nem —), de mindezt nem teszem. Képzeld el a lelkiállapotomat, ha kijelentem, hogy a »Ballator« óta nem írtam eredeti verset. Aztán képzeld el társtalanságomat, a mindennapos

hizelgések és selyem-kesztyűs finomkodások undok egymásutánját. Egy embert keresek és nem találok. Olyan emberekhez kell dörgölődnöm, a kikbe otthon a cipőm sarát se törölném s olyanoknak kell kalapot emelnem, a kiknek ott egyszerűen szemébe pöknék. S ez, mint mondtam, nem minden.

Az önzetlenség s a dolgunkbani bizalom vezérelt mikor leírtam a papírra az alábbi semmiségeket. Használd fel, ha lehet; ha nem jobb időben írok jobbakat. Talán otthon. De feltétlenül küldd el a zenéjét; majd eljátszatom Kastl-lal s meg mondom, mint tetszettek nekem és neki.

A legfontosabbat legutoljára hagytam. A kívánságomat, melyet a multkor rimánkodva irtam meg egy levelezőlapon, most is elismételem. Ne gondold, hogy egy pillanat idegességében fogamzott. Komoly és szenvedéses napok tették szükségesé, hogy oly nagyon is őszinte legyek. Még egyszer kérlek tehát legalább minden héten írd nekem; ha másról nem irodalmi olvasmányaidról és az operetről. Vagy az egyetemi életről, az ismerőseimről és a barátaimról.

A »Jövendőt« küldd rendesen. Ezt mindenkoron türelmetlenül várom.

Újság gyanánt — és ez nagyon fontos — azt közölhetem veled, hogy febr. 1. étől kezdve máshol lakunk.

Új címem: D. K. *Josephstädterstrasse*
16. No. II Stiege I. Stock. Thür 22.
Ezt jól vésd a fejedbe!

Dezső.

Az irások itt következnek:

Az alkonyathoz!

Szivem szivéből szól a dal
S remegve a homályba hal.
Beléd te pompás, bús borongás,
Mely tört szivünknek álmot ad:
Elérhetetlen, röpke szellem
Ó alkonyat!

Lassan terítéd szerteszét
Az éj szagos, kék szőnyegét
S könyezve véded a kitért
Fáradt, beteg virágokat.
Te lengve tűnő, jószívű nő
Ó alkonyat!

Lábújjhegyen jössz s vérezőn
Járkálsz a harmatos mezőn
S sötét hajadban olthatatlan
Lobban fel a fény újlag
S hull, hull a szikra árnyaidra
Ó alkonyat!

Halkan kopogsz az ablakon
S kérde, miért nem alhatom.
S én felzokogva fátyolodba
Rejtem könyázott arcomat
S füledbe súgom, hogy mi bú nyom
Ó alkonyat!

Átfogsz karoddal csendesen
Lecsókolod égő szemem
Éjszínű fátylad csendbe rám csap
(foszlik)
S a szenvedésem ellohad.
(is majd eloszlik)
S csókol, ölelget enyhe csened
Ó alkonyat.

Más:

A húrba markol a szokott újj
Aztán lecsügged a kezem.
Ha jó a szellemnépes éjjel
Lantom remegve szerelem
De tilt dalolni, énekelni
A szerelem, a szerelem...

Egykor remegve lángra szított
S az égbe száguldott velem.
Most vas-nehéz bilincs gyanánt csüng
Szárnyas dalomról szüntelen'
S a porba húz le az egekből
A szerelem, a szerelem...

Eddig a dalok. A próza azonban,
a mint írtam, fontosabb. Sohasem fe-
ledkezz meg rólam, mert félek a
megőrüléstől.

Áldozatot tettem neked; te is tégy
nekem.

Úgy e írni fogsz?

Kosztolányi Dezső

28.

Bécs 1905. febr 1.

Kedves Józsi, szokásom szerint
köszönéssel kezdem, panasszal foly-
tatom és kéréssel végezem. Köszö-

nöm, hogy komolyan vetted a levelemet s elhitted sok jajgatásom komoly alapját; nagy dolog az, ha van olyan emberünk, a ki minden körülmények közt hisz nekünk. A panasz az, hogy a »Jövendő« e héten érthetetlen okokból nem jött. Rögtön add póstára. A kérés azonban a legfontosabb. Lóhalálában készülök a vizsgára. Tankönyvem azonban még nincs s ezt csak Budapesten lehet beszerezni. Esedezem járd be az összes antikváriumokat s hajhászd föl *Heinrich Gusztáv*-nak *németnyelvű* irodalomtörténetét, melyet (pl. Pozsonyban) több helyen középiskolai tankönyvnek használnak. A megbízatás igen fontos és sürgős, valószínűleg már el is késtem a készüléssel. De ép ezért ne sajnálj semmi fáradságot. Ha nem lehetne megkapni régien, — bár nagyon sajnálnám —, szerezd be újanta. A költséget, miként a Don Juánértit, rögtön a csomag vétele után küldöm a Jövendőért járó összeggel együtt. Murray fordítását a napokban kapod meg. Febr 12-én légy jelen a Kisf. társ. ülésén. Dezső.

Cimem: Josephstädterstrasse 16.
II Stiege. I Stock. 22. Thür. Batancs-
csal közöld adresszem.

III. csoport

Amit az itt bemutatandó levelek nem irodalmi, hanem családias jellegéről írtunk, elsősorban a III. cso-

portba sorolt darabokra vonatkozik. A legnagyobb figyelmet is bizonyára ezek fogják kiérdemelni. Fontos adatokat olvashat ki belőlük az irodalomtörténész, a filológus is, de az egyszerű olvasó is talál bennük anynyi emberi dokumentumot, amennyi érdeklődését lekötheti. Világosan szólva: ezek a levelek szenzációk. A szó több értelmében is. Ha mégsem a borzongatóbb, a túl intím mozzanatoknál idézünk tartóssabban, nem prudériából tesszük, hanem mert ezek jelentősége jóval kisebb, mint a szakmai szenzációké.

A filológus nyereségei között első helyen a művekre vonatkozó adalékok említhetők. Szó esik itt a *Boszorkányos esték* című novellás kötet, a Maupassant-fordítás kiadásáról, megjelenéséről. *A szegény kisgyermek panaszainak születéséről* s egy igen fontos vers keletkezéséről részletesen is. Értesülünk az alapvizsgára készülő költő gondjairól. Fölvételeket, anekdotaszerű beszámolókat olvashatunk az egykori Szabadka értelmiségének mindennapjairól, a *Pacsirta* forrásairól. Még élesebb, még közelebb világításban jelenik meg előttünk a Csáth Gézához fűződő barátság. Itt közöljük az Ady iránti ellenszenv korai dokumentumainak egyik legérdekesebbikét. Betekinthetünk a költő szellemi életének titkaiba. Megismerhetjük a nőkről férfiaknak előadott nézeteit. Az utolsó levelekből pedig ennek az időszaknak legfontosabb eseménye,

a Hedda-szerelem története gazdagítható néhány igen érdekes és új vonással. Ez az áttekintés persze épp csak sejtetheti e levelek valódi jelentőségét. Hogy jelentésüknek mi a konkrét tartalma, az csak közelebbi vizsgálat, tüzetesebb kommentálás révén mondható el.

E levéltömb első öt darabja, amint a keltezés is mutatja, 1905—1906-ban Szabadkán és Budapesten íródott. Kiderül belőlük, hogy Kosztolányi nemcsak sokat írt akkoriban a Bácskai Hírlapba, hanem szülővárosában is elég sokat időzhetett, hiszen — mint a 30. levélben írja — a lapot jóformán ő csinálja. Kitűnik, hogy nemcsak az *Álom és ólom* című gyűjteményből (Budapest, 1969) ismert *Heti leveleket* és jegyzeteket, glosszákat írta ő: »vezércikket sohasem ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok...« — közli ebben a levelében, önkéntelenül is új gondot róva a Kosztolányi-kutatókra. Annak földerítését, hogy mely vezércikkek származhatnak tőle.

Hogy a segédszerkesztői státus nemcsak cím volt, hanem betöltött szerep, bizonyítják a társas életben, a közéletben való részvételre utaló mozzanatok: hogy részt vett a nyomdászok bankettjén, kapcsolatot tart a lap munkatársaival. Azért fontos erre figyelmeztetnünk, mert ezek azok az élmények, melyeket már írói szemmel, írói szándékkal

élt át. Úgy vett részt környezetében, hogy kissé már felülről, anyagként nézte azt, amit láthatott. És ennek tudatában is van: »Egyáltalában most veszem észre — írja —, hogy az újságírásból, valamint multam kevés tapasztalatából mily sok anyagot merítettem a regényemhez s a többi prózai írásomhoz is.« (30.) Mintha csak sejtene, hogy hatvannégy év múlva, újságcikkeinek megjelenésekor újságíró és szépíró termékeny kölcsönhatásának példájaként tiszteli majd a kritika. Annyi azonban bizonyos is, hogy a gyerekkori Szabadkáról való tudását ekkor gondolta át a modern költő észjárása szerint, s talán a *Pacsirtában* és az *Arany-sárkányban* majd formát öltő képek csirái is ekkor fogantak.

Ami a »Toncs-estély«-re vonatkozó információkat illeti (31.), azok már csak azért is fontosak, mert Toncs Gusztáv riválisa volt a költő apjának, s e rivalizálás természetéről, a tanárok és igazgatójuk, Kosztolányi Árpád viszonyáról ilyen közeli, bizalmas dokumentumot eddig nem ismertünk.

Kitetszik ezekből a levelekből az is, hogy a budapesti irodalmi élettel, a barátokkal való kontaktus szorossága változatlanul elsőrendű ügye Kosztolányinak. Üdvözléseket küld öccse révén is Endrődynek, s engesztelő köszöntést Juhász Gyulának. »Nem szeretném, ha ellensé-

gemmé lenne — írja —; még azt hihetnék, hogy komolyan tudok haragudni oly kicsinységekre is, mint ő.» (30.)

Ennél a »kicsinységek«-nél érdemes megállnunk, mert az a sejtésünk, hogy súlyos nézeteltérés rejlik mögötte: az Ady-ügy. 1905. július 20-án ugyanis egy nekibúsult és rapszodikus levélben azt közli Juhász Kosztolányival, hogy: »Ady Endrét szeretem.« Július 25-én pedig — szintén egy nekibúsult levélben — problémáinak címszavait sorolva, Szegedről ilyeneket ír Babitsnak: »6. Kosztolányi itthon van. 7. Haragszik Juhász Gyula.« (I. m. 87., 88.) Akár Ady miatt támadt ez a harag, akár nem, levelezésük tanulsága szerint 1905 augusztusában még Juhászt mondja Kosztolányi utolsó emberének (I. m. 103.). Decemberben azonban már fagyos udvariassággal fogalmazza Juhásznak írt levelét (I. m. 107.), s 1906. február 19-én pedig a Babitsnak küldött *Új versek*hez mellékelte levélben Ady után Juhászt is igen haragosan ócsárolja. (I. m. 110.) Erre az együttérzést, szövetségest kereső levélre Babits a legteljesebb egyetértéssel válaszolt, levele az Ady-szapulásban túl is li-citálja Kosztolányit.

Nos, ehhez a jórészt levelekben és magánbeszélgetésekben zajló korai Ady-perhez kínál új adalékokat gyűjteményünk 31. darabja, melynek az az érdekessége, hogy nem is

öccseit akarja tájékoztatni Babits leveléről, hanem Ady hívei ellen, azok bosszantására akarja porondra dobni barátja levelét: »Gyűlöletemnek, mózesi haragomnak ő ad hangot ékesszóló ároni nyelvével.« Elvárta volna ezt a segítséget 1929-ben is, mikor nagy vitáiratban szólalt föl Ady népszerűsége ellen, de Babits akkor már megtagadta a pártfogást. Jó volna tudni, 1906-ban mit szolt hozzá, hogy levele ilyen szerepbe keveredett.

Ehhez az irodalomtörténeti szenzációhoz képest véltük kevésbé fontosakban e levelek magánjellegű információit: a barátságra s a szerelemre vonatkozókat. Elkerülni azonban nem akarjuk ezeket a vonatkozásokat sem, hiszen némelyik, minden pikantériájával együtt is, irodalomtörténeti érdekű. Van dokumentumértéke annak a tudósításnak is, amelyben a Kosztolányi család távoli őseiről szerzett friss értesülését eldicsekszi. S ebben külön nyomatékkal hangsúlyozza, hogy ősei nem voltak tótok. (31.) Ez arra vall, hogy az eredetnek ilyen lehetősége foglalkoztatta a családot. Ugyanez a levél rendezi el, oldja föl a Csáth Géza és költőnk között támadt nézeteltérést, átmeneti sértettséget, s tesz nyilatkozatot az értékről, amit számára ez a kapcsolat jelent.

A 32. levél aztán igen beszédesen demonstrálja is a kapcsolat kivételes szorosságát, intim bizalmas-

ságát. Gyűjteményünknek talán ez a legérdekesebb darabja. Mindjárt az elején azzal lep meg, hogy a kísértethistóriák Kosztolányija, aki írásaiban megfontolt céltudatossággal ábrázolta, adagolta a rejtelmességet, s későbbi műveiben jobbára beteges figuráit hozta kapcsolatba az okkultizmussal — az *Aranysárkány* Hildáját, az *Édes Anna* Vízynéjét —, most maga is egy teljes odaadással átélt szeánsz részeseként jelenik meg előttünk, s ezzel fényt vet misztikus novelláinak az életérzésben rejlő gyökerére, fedezetére.

Bármily furcsán hangozzék is, de a bordélyházi élményről szóló beszámolónak, s a versnek, melyben ezt az élményt Kosztolányi földolgozta, legalább ekkora a szakmai tanulsága. Aki ezt a levelet meg a többit elolvassa, ha eddig nem tudta volna, ezekből megbizonyosodhat, hogy költőnk a szerelemnek nemcsak plátói változatát ismerte. S érdekes, hogy első kötetének kritikusi mégis épp a szerelmes versek hitelét találták kevésnek. Ady Endre például ezt írta róluk: »A szerelme is halálos álom, s fogadok bármi pénzbe, hogy hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem. Ha olcsó emberrel volna dolgunk, majdnem ráfoghatnánk, hogy az eggyel-több ciklus kedvéért írt szerelmes verseket is.« (*Ady Endre az irodalomról*. Budapest, 1961. 190.) Lukács György, aki különben nagy megbecsüléssel jelzi Kosztolányi

modern törekvésének jelentőségét, a szerelmes versekről, s nemcsak azokról, ezt írta: »Kosztolányi ma még túlságosan experimentál. Még nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy hol vannak — persze talán csak egyelőre — a határai. Vannak ebben a kötetben egyenesen program-szerű versek (a szerelmi versek legnagyobb része; a magyar versek; a pár szociális vers), amikén rögtön meglátszik az átéltség hiánya, az, hogy a kötet teljessége kedvéért íródtak, vagy a legjobb esetben egy ötlet szülöttei.« (*Magyar irodalom — magyar kultúra*. Budapest, 1970. 27.)

A versek között, melyekre ezek a bírálatok utalnak, ott van az *Egy leányról* című szonett is. Tehát az a vers, amely a 32. levélben előadott élményből született. Praktikus észjárással vers és beszámoló szembesítéséből nyomban le lehetne vonni a következtetést, hogy Ady tévedett, tehát elvesztette volna a pénzét, ha fogadott volna, hogy a kritikusok tévedtek, mert élmény és mű lényegében fedi egymást. Ha viszont a vers eszményítő ünnepélyesséjét, áhítatos zenévé párolt érzelmességét halljuk, el sem lehet benne képzelni ilyen elemet: »A kezébe tettem a kezemet és elmentem vele — ó ne nevensz, kutya! — szobára.« Nemhogy ilyen tárgyyszerű alakban, de még a vers hangulatában, a szemlélet árnyalataiban sincs benne, hogy mégiscsak vásárolt sze-

relem az, amelyben ilyen áhítatos-ság stilizálódik. A stilizálástól persze már a levélbeszámoló sem mentes, de a valóságos tartalmakat ott még nem párolhatta ki teljesen a költői szándék. A levél spontánabb megnyilatkozás. A vers aztán valóságos szertartássá avatja, vértelen filozófiai absztrakció glóriájába vonja az eseményt. Még legvitálisabb mozzanatait is teátrálissá hígítja a »virágtivornya« s a »gyönyörsikoly« vadregényes hatása. Ilyenformán bizony igaza van Adynak, amikor a versek mögött nem érzi a »hús-vér asszony« valóságát.

Van aztán ennek a témának más összefüggések felé utaló jelentősége is. E történet után jó huszonhárom évvel a Nyugatban megjelenik egy Esti-novella. (Az Esti-ciklus *Ötödik fejezete*). A novella és a benne ábrázolt nap vége felé vásott bohém-társaival egy utcanőnél köt ki Esti Kornél. A cimborák, heccelő kedvük kitöltvén, tovább is állnak, de Esti — részvétből, ügyetlenségből — ott marad. Beszédbe elegyednek, s ennek során itt is, mint a versben, érdeklődéssel, részvétellel áthatott emberi kapcsolat létesül.

De a novella mégis, minden ízében más, mint a vers. Jól kitűnik ez ebből a rövid részletből is:

»A nő egy nádszéket tolt feléje. Ő is leült, vele szemben a díványra.

Igazuk volt: ez a lány már nem fiatal, elcsigázott, a mosolyában pedig van valami eszelős. De másképp is lehet őt szemlélni. Hevíteni kezdte képzeletét, és akkor a valóság eltűnt. Nem, nem volt egészen igazuk, túloztak: a bőre hervadt, de fehér, lilíomfehér. Fogai is megvannak, majdnem mind. Ködös, zöld macskaszeme, gömbölyű fakó-éhes arca, szűk homloka megtetszett neki.

— Hogy hívják?

— Paula — válaszolta a nő, valami lágy, náthás hangon.

Estire a szavak babonásan hatottak. Ez a név úgy hatott rá, mint egy hervadt tearózsa. Lehunyta szemét.

— Mi volt azelőtt?

— Fésülőnő.

Ekkor Esti kétségbeesetten belefogódzott a kezébe és a szoknyájába.«

A különbséget, mely vers és novella között észlelhető, eredeztethetnénk a műfajok közötti különbségből is. Egy részét. Sokkal fontosabb azonban a szemléleti különbség. A vers eszményít, kiszűri a visszataszító elemeket. A novella érdes vonásokkal jelzi ezeket, s azt is ábrázolja, hogy milyen bonyolult, több arcú érzékenység: kíváncsiság, esendőség, szánsalom vitte rá a költőt, hogy a nőben a vonzót is észrevegye. Lehetne hiteles egy eszményítő stilizálás is, ha ellenpontozott

volna, ha jelezné a közeget, a külsőt és a belsőt, amelynek ellenére, amelyen magát átküzdve ölt formát az áhítatos vállalás. Az ifjú költő azonban — s az egész összevetésnek ez a tanulsága — még sematikusabban stilizál, mintsem az élmény emberi tartalmának rétegeit, árnyalatait érzékeltetni tudná.

Remekmű felé utal, s a költő szemléletének igen fontos tartalmait segít motiválni a 38. levél is. Mindekenelőtt azzal lep meg, hogy elárulja: Kosztolányi, a francia szellem szerelmese, aki vallomásai szerint Magyarországon kívül legjobban Franciaországban érezte magát, s ezt a vonzalmát útinaplókkal, esszéekkel és gyönyörű műfordításokkal is kifejezte, iszonyúnak találta Párizst 1909 májusában: »Valami rettenetes, szóval ki nem fejezhetően borzalmas fészek, a középkor és az újkor vegyüléke, méreg és cukor, csók és halál együtt, az idegennek, nekem legalább csak ijesztő, kellemetlen és érthetetlen.« Ettől az érzéstől egy táncosnő váltja meg költőnket: a szexuális tobzódás, amelyben a hölgy részesíti. »Nevetek mindenem. Ez a szerelem. Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért.«

Rendkívül érdekes ez a beszámoló több szempontból is. Mindekenelőtt azért, mert *Cseregedi Bandi Párizsban, 1910-ben* című novellájában, mely a *Tengerszem* című

kötet egyik legjobb darabja, a főhős szintén így van a francia fővárossal: nem szenvedheti. Ellen-szenve mérsékeltebb: a város szagát nem bírja. Abból, hogy a városban otthonos Esti is szerepel ebben a novellában, s hogy Cseregi Bandi végül egy magyarnótás duhajkodásban vigasztalódva elveri a pénzét, arra lehetett következtetni, hogy a modell ezúttal valaki idegen volt. Nem hatálytalanítja ezt a föltételezést a 38. levél sem, de figyelmeztet arra, amit Kiss Ferenc Nero-elemzése is bizonyít (Új Írás. 1965. 5.), hogy Kosztolányi figuráinak rajzában, még a tőle merőben idegenek rajzában is, sokszor merített saját élete, saját természete forrásaiból. Bizonyára ennek is része lehet abban, hogy a legkülönbélebb alakokat olyan közelről és belülről tudta ábrázolni.

Ilyen értelemben képvisel dokumentumértéket még az a levélrészlet is, mely arról tudósít, hogy »...*semmit nem írok, semmit sem olvasok* s legfeljebb csak társaságokba járok, nők közé — szobalányok közé. Minden nő szobalány s a szobalány a legnőiesebb nő. Tombornénál pedig van egy prae-rafaelita szobalány, szőke és karcsú, aki jelenleg ihletet ad a költői alkotáshoz.« (36.) Érdemes itt fölidéz-nünk a *Három szatíra* egyikét, az *Uriasszonyt*, mely a kíméletlen szatírával ábrázolt élődi, természetel-

lenesen hipermodern úrinő rajzát így zárja: »Hogy olykor / teára hív, künn az előszobában / megcsókolom a szobalánya száját, / és elmenőben is mindenkoron / a szobalánynak csókolok kezét.« Ez a versbeli gesztus olyan látványosan szép, annyira szerves része az úriasszonyt leleplező képnek, hogy inkább a költői demonstráció egy mozzanatának képzelnénk, mint valóságos gesztusnak. S most a 36. levél ismeretében joggal hihetjük, hogy a költői demonstráció szándéka azért bizonyulhatott ilyen találékonynak, mert az emlékek közt volt élmény, azaz kép, amelyet megtalálhatott.

Más irányba tereli, de szintén fontos szemléleti problémára hívja föl a figyelmet a 38. levélnek ez a mondata: »Nevetek mindenem. Ez a szerelem.« S érti ezalatt a táncosnővel töltött éjszaka eseményeit. Nem erkölcsi célzattal, hanem a költő életének megismerése végett kell itt arra emlékeztetnünk, hogy ekkor még tart a Hedda-szerelem, Kosztolányi életének talán legnagyobb szerelme. Az első levelet Párizsból is Heddának írja, aztán többet is. Ezek egyikéből való az alábbi néhány sor:«

»Édes Hedda,
bánom, hogy megírtam első leveletemet. Csak az első ijesztő impresszió volt. Ma már boldogabb vagyok, mint bármikor és bárhol. Sok

barátom és nagyon sok ismerősöm van. Itt akár halálom napjáig is élnék.

Ha elmegyek innen, sírni fogok a vonatban.

De mit beszélek magamról?

Elöttem egy finom és értékes levél. Minden sorát imádom. Zavart vagyok, hogy így — olyan messziről — eljött hozzám.«

Ez a levél is 1909 májusában kelt, mint a 38., mely a táncosnővel töltött éjszakáról számol be, ez is hírt ad az első napok ijesztő benyomásairól, s aztán arról is, hogy ennek már vége. S igen tiszteletre méltó őszinteséggel beszél arról is, hogy milyen jól érzi magát, mennyire boldog. »Minden sorát imádom« — írja, de a folytatásban mintha már mentegetőzne: »Mit írjak még? Minden percem el van foglalva. Múzeum, könyvtár, színház, társaságok. Egész boldogság. Csak te hiányzol.« (*Fecskelány*. Újvidék, 1970. 65.)

Igen tévedne, aki e két levél szembesítéséből arra a következtetésre jutna, hogy az egyik hazug. Mikor az ötvenéves Kosztolányi egy idegen asszony iránt szerelemre gyulladt, őszintén kívánta feleségétől, hogy béküljön meg az asszonnyal, sőt szeresse. (Kosztolányi Dezsőné: I. m. 329—335.) Bár az előbb idézett levél elárulja a költő zavarát, mégis őszintének kell hinnünk,

amikor az egyik levélben Lányi Heddát imádja, a másikban meg arról tudósít, hogy szereti a táncosnőt. Bizonyára mindkét érzésnek megvolt a maga belső hitele és sajátos logikája, s a helyzet, hangoltság, ihletettség mindkettőt föl-föl-szíthatta. De hogy ezek a szimultán kapcsolatok ilyen zavartalanul léteztek egymás mellett, abban nyilván a kor íratlan erkölcsi kódexének, a férfinormákat elég szabadon értelmező szokásjognak is szerepe volt. Szempontunkból ennél is tanulságosabb azonban, hogy Kosztolányi szemlélete felől is igazolást kaphatott ez a gyakorlat. E szemlélet pregnáns megnyilatkozását olvashatjuk gyűjteményünk 37. darabjában, melyben unokaöccsének azt tanácsolja, hogy óvakodjon a gaz nőktől, s arról elmélkedik, hogy »A nőt nem szabad lelki üggyé tenni. Soha, semmiáron. A férfi akkor legszebb, ha kócos hajjal megy az utcán s gondtalanul fütyürészve les egy ingyen koituszt. Milyen fönséges szabadságot érez ekkor.«

Ugyanebben a levélben számol be arról, hogy apja nála járt és megrótt a futó viszonyokért: »Reggel meggyóntatott és kijelentette, hogy ez és a „platói szerelem” (értsd: Rózsaszüret) nem mivelhető együtt.« A *Rózsaszüret* című vers egyik strófájában ugyanis ezt írta Kosztolányi:

Temetkezik a csillag is fenn.
De te ne félj, aludj csak, édes, —
fehér ágyban fehérlő rózsá! —
A te csokrod hajnalra kész lesz.
Ne félj, ne félj, aludj csak édes.

Ám ezt a csokrot a fehér ideálnak »tigris körmű« rózsák közül, velük véresen tusakodva szerzi a költő. Kifejezve így azt, hogy — miután a szenvedélyek poklából kikerült — tisztán akarja magát átadni ideáljának. Volt tehát bizonyos drámaiság is abban a kettősségben, melyben az olcsó és a tiszta szerelmet Kosztolányi összehangolta, de hogy ez az összehangolás ilyen jól sikerülhetett, abban az előbb idézett levelekből kiolvasható szemlélet: a devalváló fölény is részes. Valahol itt, e levelek idejében foganhatott meg Kosztolányiban a meggyőződés, melyet egyik legszebb szerelmes versében később így fogalmazott meg:

Én nem hiszek a nőbe. Nem a
[kézbe,
mely ad-vesz, a szájba — kis piros
[ajtó,
most nevető, most bánatos-sóhajtó —
a karba, amely integet igézve:
de hittem a te két jó-jó szemedben,

(Én feleségem, jó és drága-drága)

És hitt Hedda szemében is, másokéban is, mert a filozófiánál a lélek nyitottabb, hívőbb volt és sze-

relemre utaltabb. De a filozófia jól jött, ha a szertelen hajlamokat igazolni kellett, s az olcsó szerelmek utáni csömör új érveket kínálhatott a filozófiának. Ennek a dialektikának a megértésében bizonyára fontos szerepet tölthetnek majd be ezek a levelek.

S végül külön kell még szólnunk az utolsó tizenegy levélről, melyek — a 35., 36. és a 38. kivételével — mind a Hedda-üggyel kapcsolatosak. A Hedda-szerelem külön regény. Regény a szó legszorosabb értelmében (Ennek eseményeit igyekeztem nyomon követni *Fecskelány* című munkámban.) Az itt közölt levelek a regény keserves kifejlésének, csődjének idejéből valók. Megértésükhöz mindössze annyit kell elmondanunk, hogy Kosztolányi és Lányi Hedvig szerelme 1907 szilvesztere táján kezdődött, s 1910 májusában szakadt meg. Nagy tűzű szerelem volt ez. Lángja olykor káprázatos fénnel égett, máskor végzetesen lobogott. Versek, versciklusok, novellák őrzik emlékét, s kihatott a költő szemléletére is. Heddák Szabadkán laktak, Kosztolányi ekkoriban gyakrabban is járt haza, mint előtte s utána bármikor. De a szerelem lázas-mámoros szomjúságához mérten mégsem eleget, s az így támadt úrt levelekkel, üzenetekkel igyekeztek áthidalni, elviselhetővé tenni. A leveleket általában postán küldte, de igen sokszor unokaöccseivel: Brenner Józseffel

és Brenner Dezsővel és öccsével, Árpáddal. Ők közvetítették sokszor az üzeneteket is, s főleg míg a szerelmet titkolni kellett. Avatottak voltak tehát. Különösen Brenner József, akivel titkait Kosztolányi megosztotta. Brenner Dezső pedig olyanformán is, hogy ő is vonzódott Heddához, sőt Hedda naplója és más források szerint ez a vonzalom nem is volt egészen egyoldalú. Ám a Kosztolányival való kapcsolatot ez nem zavarta. Sőt mikor a szakításra sor kerül, a fiúk, köztük Brenner Dezső is, a költő pártjára állnak. Vigasztalják, istápolják, mi több Brenner Dezső a neki írt Heddalevelek prezentálásával is hozzájárul a költő szakító indulatának megerősítéséhez. Ez a szoros összefonódottság magyarázza, hogy az itt közölt levelekben olyan mély a bizalom, olyan hálás a költő.

Ezek a levelek ugyanis a szakítás utáni kétségbeesés dokumentumai. A 34. ugyan még a boldogabb időkből való, és a Heddához küldött levelek közvetítésének mellékterméke. A 39. és a 40. azonban kivételes pontosságú dokumentuma annak, hogy a szerelem ormán milyen erős a költő belső nyugtalansága, s ezáltal annak is, hogy ez az orom-lét — a szenzibilitás végletessége folytán — mennyire magában hordozza a zuhanás előérzetét. A 41., 42., 43. és 44. viszont már a megrendülés állapotában kelt. A 40. ugyan 1909-ből

való, de érdekes, hogy már ez is csupa panasz és félelem a fejleményektől. Kitűnik belőle, hogy ezt a szerelmet Kosztolányi már a szakítás előtt is ambivalens érzésekkel élte. Félt tőle és lázasan itta. Végzetesnek érezte és nem tudott tőle szabadulni. (»Egy végzetes szerelem — milyen mély! — csüng rajtam s gyenge vagyok vele szemben.«) De vajon miért félt? Kínál erre választ a Hedda-regény több mozzanata is, de arról csak ez a levél beszél, hogy ez a végzetes szerelem a dicsőség, a siker veszedelmeként jelent meg olykor Kosztolányi képzeletében. Persze a belső válság, melyről ez a levél számot ad, nem csupán a szerelem fejleménye, hanem afféle közérzet-zűr, melyben a pániknak sokféle oka lehet. S mint ilyen, tanulságosan szemlélteti a költő egyensúlyát néha fölbillentő zavarok egyikét.

Az utolsó négy levél aztán már a szenvedő költőt mutatja. A költőt, aki rajongva szeretett kedveséről megtudja, hogy másoknak is írt szerelmes leveleket, másokat is csókölt. Eszébe sem jut visszaemlékezni a maga párizsi vétségeire. A csalódás letaglózza, beteggé teszi. Erről adnak hírt a levelek. A fájdalomról, mely új tények gyötrelmével szeretné egészen fölégetni a megcsúfolt szerelmet. De az is Kosztolányira vall, hogy közben a helyzet színjáték-lehetőségeit is kiéli. Az

ünnepélyes gesztusokat, a kínálkozó irodalmi analógiákat. Nemcsak éli, de írja is már a válságot. Vérbeli művész, aki még vére hullása közben is arra figyel, hogy hova esnek a vércsöppek, s hogy ahová estek, környezetükkel milyen színhatásokat produkálnak.

S nem zárhatjuk le ezt a kommentárt annak hangsúlyozása nélkül, hogy a szépíró a többi levélből sem hiányzik. Jóllehet többségük — mint írtuk — nem »irodalmi« levél, s jelentőségüket őszinteségük, közvetlenségük, dokumentumértékük adja, érdekességüket más természetű effektusok is fokozzák. Legkevesbé vonatkozik ez azokra, amelyek valamely megbízás gyors elintézésére sürgetik a címzettet. Némelyikben azonban anekdotaszerű eseményt idéz föl. Egy-egy találó mozzanat kiemelésével érzékelteti a közeget, az eseményt, amelyről beszámol. A 32. például idéző erejű sejtelmességgel beszél el a színházi estét, amelyen az öccsével való szellemi találkozás titokzatos aktusa létrejött. Külön művé a leveleken belül sohasem kerekednek se a történetek, se a vallomások. Az információ praktikus érdeke hamar megszakítja a nagyobb áramlásokat. Sőt néha táviratszerű mondatok laza füzérévé teszi a levelet, mivelhogy itt azért mégiscsak a mondanivaló tárgyi része a fontos. Ha a Hedda-

levelek érzelmi tadósítások, a Babits-hoz és Juhász Gyulához szólók egy nagyszabású szellemi szeánsz aktusai, ezek az ember hétköznapijának szürkébb, de póztalanabb dokumentumai. Azok sokkal többet mondanak a költő érzéseinek hőfokáról és kulturális világképének rétegeiről, ezek ügyes-bajos dolgairól. S néha olyasmikről is beszélnek, amikről a művek csak áttételesen, stilizáltan adnak számot, más levelek pedig sehogyan sem.

29.

Kedves Józsi, esedezem sürgősen menj el *Kilián Frigyes Váci utcában* levő üzletébe s kérdezd meg Jack London könyve *The Son of Wolf*, melyet már hét hete megrendeltem, két korona előleg ellenében, megérkezett e s ha nem mikorra várható. Ha megjött igazold magad, vedd át s hozd haza. Ha nem, tudakolj meg mindent. — Szabó B. István haza jön e husvétra? Jó lenne, ha felnéznél az öreghez s megkérnéd vegye már meg valahára (egy antikváriumban) *Szinnyei Magyar mondattanát* (középiskolai tankönyv), a *Finn nyelvtant* (régien, egy levizsgázotttól.) [!], s a *könyv-matos fonetikát*. — Mohácsi Jenő egy lelkesedéstől áradó levelet írt hozzám, olyanformát, hogy »olvas-tam költőtárs«... s küldött maga is

gyönyörű verseket, melyeket majd
közre adatok alkalomadtán. Egyéb-
ként várlak

Kosztolányi Dezső

Szabadka 1905. ápr 12.

Az üzletben e levéllel igazold
magad.

30.

LEVÉL

Étsy a Dorrit kisasszonyban óri-
asi. Jelenleg felfüggesztek minden
ábrándozást s képzelhetetlen elfog-
laltságom s óriási munkásságomra
való tekintettel egy évig várok. Az
idő letelte után, ha diplomám lett,
egyszerűen megkéretem.

Tizenkét hó! Gyorsan elröpül. És
a világ-probléma meg lesz oldva.

x

Az új munkatársunk O.G. a gyer-
mek menhely tisztviselője egy kép-
zelhetetlenül tehetségtelen és szíves
ember, székel. Nagymagyar és kö-
zönséges fő.

A multkor pazar uzsonnára hi-
vott meg, a min sok érdekes meg-
figyelést tettem. Egyáltalában most
veszem észre, hogy az újságírásból,
valamint multam kevés tapasztala-

tából mily sok anyagot meritettem a regényemhez s a többi prózai íráshoz is.

Vasárnap este a nyomdászok bankettjén veszek részt, hol az ünnepi felköszöntőt Horovitz mondja; a nyomdászok közül a kis kancsal — az intelligencia képviselője — köszönti fel a szabadkai újságírókat.

x

Mit irjak meg? Fáradt vagyok. Kiesik a toll a kezemből.

Kedves Árpai és Józsi nagyon kérek benneteket, hogy ti, kik nem vagytok annyira elcsigázva, mint én — az egész B. H.-t én csinálom: vezércikket *sohasem* ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok — legyetek szivesek hosszú és érdekes leveleket írni: hetente legalább kétszer. —

Mit csinálnak a sznobbok??

x

Még nincs vége a levélnek!...
A jó Biróról még irok egyet-mást!!...

Bizony, kedves Jóskám, a mi Jánosunk teljesen elveszett ember. A banknak él, utálja az írást (semmit sem ír), nem olvas, — még a bátyja dolgait sem — s már szeret ilyenféle kifejezéseket használni: *modus vivendi*, *uti figura docet*, stb. stb. melyek annyira magukon viselik a leendő bankigazgató miveltségének mázát.

Most bátyjának esküvőjére Bpest-re megy.

Azt mondta, hogy 60 frt. gombostűpénzt küldött fel a sógornőjének.

Én, a balga itt elszóltam magamat, mint már szoktam s írásomból fel sem tekintve vetettem oda neki

— Harisnya pénzt?...

János elpirult. Kissé meg is haragudott, aztán rövidesen kibékült.

S karonfogva engemet elmesélte, hogy veszett össze Kassovic-cal, a bank igazgatójával, mikor a járukok leszámolásánál...

x

Mohácsit kérdezzétek meg (akár Józsi, akár Árpi), megkapta e a könyveit. Már rég elküldöttem neki.

Endrődyt, a kedves fiút tiszteltem. Versét, — ezt is mondjátok meg neki — amelyet egyébként ismerek, nagy tetszéssel olvastam a P. Nben.

Juhászt, ha meglelitek, köszöntések a nevemben is. Nem szeretném, ha ellenségemmé lenne; még azt hihetnék, hogy komolyan tudok haragudni oly kicsinységekre is, mint ő.

Magyart, Batancsot s benneteket egyszerűen csókollak.

x

Ti is irjatok mihamarabb és minél többet. Amen.

Kedves Józsi és Árpi,

megkaptam a leveleteket s most, felugorva az ágyból sietek nektek válaszolni.

Mindenekelőtt a legkellemetlenebb ügyről — Józsinak!

Kedves Józsi, úgy látom félre értettük egymást.

Nem tudom mit irhattam a levelezőlapon, annyi azonban bizonyos, hogy lecsepülni semmiesetre sem akartalak, s azzal a mit te papírra vetettél korántsem intézted el az ügyet, mert, ha te magadat nem tartod hivatásos írónak — én mindenesetre annak tartalak. Tudd meg, hogy — nem szép, hogy ily nyíltan és ilyen nagyképműen konstátálom! — én mindég azok között voltam, kik a legnagyobb szeretettel olvasták minden sorodat s ha tévedtem veled szemben csak túlbecsülhetlek, bár ezt sem hiszem, lebecsülni sohasem tudtalak és tudlak. Kissé nagyképműen hangzik ez írás, de ez már vele jár minden betűvetéssel...

Szó a mi szó átolvastam — újra nagy gyönyörűséggel — a Bródy cikkét a B.H. szerkesztőségében és csakugyan észrevettem, hogy hatással lehetett reám, jóllehet határozottan emlékszem, hogy Jean Paul-ról szóló gyászbeszédében Börnének szintén hasonló passzus van; az ilyen tegeződő aposztrofálások s

egymásba szőtt-font mondat-láncok közismert fogásai az írónak. Megjegyzem nem lehetetlen, hogy a te írásod nélkül nem jut eszembe, hogy használjam.

Béke velünk, tehát! Ne tünjék fel neked nevetségesnek e hosszadalmas igazolás és buzdítgatás. Nem szeretném, ha egyik legjobban becsült rokonlelkem elhagyna s elveszne az orvosi könyvek tömkelegében rám s az irodalomra nézve.

Egyébként itt küldök egy levelet, azzal a kéréssel, hogy Juhásszal, Mohácsival, Hegedűs B. Gyulával, György Oszkárral s az Ady-imádkokkal olvastasd el: Babics Mihály írta, az én édes jó barátom, a gondolkozó, a költő, miután elküldtem neki Ady »Új versek«-ét. A szemérmetlenül hazug újságkritikák után jó lesz elolvasni a »modern«eknek tanulságul. Én egy hasonló levelet írtam hozzá s ő minden szavamat helyeselte. Gyűlöletemnek, mózesi haragomnak ő ad hangot ékesszóló ároni nyelvével.

A levelet olvastasd el mindenki-vel, de ne hagyd senkinél, mert Babics minden sorát megőrzöm s ha elveszne az — valósággal vígasztalhatatlan lennék. A mint lehet küldd vissza!

Leveleteken nagyon jól mulattam. A bosszantásokért sem haragudtam meg, mert volt benne izlés és kedély.

Szivességeteket köszönöm. Csak arra kérlek még benneteket, hogy az e heti *Magyar Szemlét* haladéktalanul küldjétek el címemre.

Adieu

Dezső.

Még néhány szót a Toncs-estélyről. Multkor mindnyájunkat meghívtak — vacsora utánra, a mi természetesen ilyenféle kiszólásokat vont maga után apuska szájából »Ez a legolcsóbb. Egyetek, zabáljatok otthon, azután jöjjetek el beszélgetni!« Anyika is neheztelt Toncsnéra, mert az ipariskolában a jegyző teremfizető, vagyis az anti Toncs párttal tart és szavaz, ma azonban megvolt a kibékülés.

Fél négyig maradtunk náluk. Apuska nagyon jó kedvű volt, a Koncsekkel testvérpoharat ivott, (»Édes Kálmánom!... Tudod, öreg barátom!...») mire ő végtelenül megtisztelve érezte magát s zavartan mormogott pár szót. Apuska egyébképen a dolgozatok *másodszori* kijavításáról beszélt neki s Koncsek úgy hallgatta, mint egy diák. »Kedves Kálmánom, más napos korodban sohasem javíts dolgozatot... Ez a halál...« Láthatólag valami ügyük volt előzőleg: az apuska valószínűleg »megfogta« valahol.

Egyébképen ott volt Mérey is, ki egy engem nagyon érdeklő kérdést tisztázott. Fáradtságos történelmi kutatás után *kiderítette*, hogy családunk, a *lehotai Kosztolányiak*

már Zsigmond előtt éltek, dúsgazdagok voltak, a legelőkelőbb állásokat viselték a KIRÁLY MELLETT s ha nem tős gyökeres magyarok is, semmiesetre sem tótók, hanem bizonyára csehek.

A politizálásnak természetesen nem volt se vége se hossza. Síralmasan szomorú volt, amint az urak búsan iddogáltak. Koncsek néha *határozottan kínos kiszólást tett*. Vászó volt azonban a fénypont. Annyira berúgott, hogy alig látott s a hangját teljesen elvesztette, csak hebegni és dadogni tudott.

— Majd megmutatnám én!... Királyi biztos leszek... Közibük lövetek. Mind, mind... Közibük, a kutyákat! Királyi biztos... Az kell nekik!!

32.

[1906. márc. 3.]

Kedves Józsi,

levelet csak két esetben tudok írni: elfáradva és álomból kelve, máskor sohasem. Azon a nézetem vagyok, hogy a nap a gondolkodás, a komoly munka ideje, a levélírás meg annyira nem munka, hogy nagyon is hasonlít a kérődzéshez. Most is olyan álmos vagyok, hogy majd leragadnak a szemeim.

Az óramutató túljár az éjfélen, de én még mindig a telepathikus kísértet hatása alatt állok. Levele-

det ma reggel vettem, rögtön átolvastam s nagy elfoglaltságomban — becsületemre — egyetlen egyszer sem gondoltam rá. Egész nap írtam és igazán más egyebet nem csináltam. Este színházba mentem. A Baccarat adták. Mikor az utolsó felvonás egyik hatásos jelenetét játszották egyszerre — minden külsők nélkül — elkezd dobogni a szívem és valami *suhogásszerű közeledést érzek*. Mi ez, gondolkozom és nem jut eszembe semmim. A *sze-meim könnyekkel telnek meg, félni kezdek*. Egyszerre eszembe villan reggeli leveled és az, hogy megfelledeztem a szellemi lágyottról: bárátom — hidd el, hogy igazat mondok, a legszentebbre: anyám életére mondom — *ekkor kiveszem az órát, megnézem és látom, hogy a nagymutatók tűélességű vége ép a XII-ös közepén van. Ki van zárva minden képzelődés és beleheccelés, hisz mellettem Vajda (vulgo: vadóc) ez a züllött riporter ült, ki egész este csak azon kért, hogy figyelmeztessen, mielőtt eldördül lövés, HOGY FÜLEIT ELŐRE BEFOGJA*; a másik oldalamon meg Kellert foglalt helyet, ki tanúskodhatik magamviseléséről. Egész este — akkor még nem tudtam az okát — ideges asthmám volt s ez neki is feltűnt.

Kérlek te is ird meg megfigyeléseidet; én mindig szorgalmasan fogok észlelődni.

x

Most megint rám gondoltál!... Nagyon felizgattál. Hagyj írni tovább.

x

Kössünk szerződést. Ha valamegyikünk meghal csodás dolgot mondhat a másiknak!...

x

De elég az izgatottságból, a vad képzelgésből, hadd panaszoljam el egyik legfájdalmasabb és legédesebb kalandját életemnek!...

A multkor elmentem az Aranyosi féle bordélyházba s ott egy leányra akadtam ki végtelenül megtetszett nekem. Nagy, bús leányzó. Komoly. Szelid. Inteligenciája felül van az átlagon.

A szalonajtóban állott s félénken visszahúzódott, mikor beléptem. A többiek köröttem zsibongtak, ő nyugodtan nézett a szemembe. A kezébe tettem a kezemet és elmentem vele — ő ne ne vess, kutya! — szobára.

Barátom, életemben ilyen szomorú mulatságban nem volt részem. Vacogtam a kéjvágytól, ki voltam koplaltatva, mint egy kutya. Lefeküdtünk. És én elkezdtem vele társalogni. Ha a szobában egy gyorsíró lett volna elrejtve s leírta volna

a gyors, szellemtől sziporkázó párbeszédet nyugodtan mondhatom, hogy bármelyik színműíró beilleszthette volna vigjátéka 3ik felvonásába. Soha leánnyal ily boldog nem voltam.

Elmesélte nekem élettörténetét és sirt, ölelt, csókolt engemet. A kedvese meghalt. Kaszíros nő volt. Azt mondta — ilyen kifejezéseket használt — most is *a körmeivel ásná fel a holttestét.*

Te azt mondd hazudott? Lehet. De ily igazán senki sem *beszélt még* s ha nem is mondott ezúttal igazat, szava a multra visszahatott és valóvá vált.

Kérdezősködtem terveiről, jövőjéről. A szemembe bámult szürke, meleg szemeivel.

— Ha megunom az életemet, lásd, megölöm magamat, így...

És mutatta a forgópisztoly elsütésének mozdulatát.

Két óráig beszélgettem vele. Aztán másnap újra elmentem hozzá, és — harmad nap is.

Örülök, hogy nincs több pénzem, mert mind erre a lányra pazarolnám. A segédszerkesztői fizetésem azonban mind rámegy.

Szeretem őt. Megért engemet s ő is vonzódik hozzám. Sok költeményt irtam róla:

Egy leányról.

Szelid, okos lány volt, kevélyen,
[árván
Panasztalanul járkált mindenütt;
A hófehér párnákon úgy feküdt,
Mint Venus oltárán a néma
[bárány.

Hogy átkaroltam, ő hüsen
[mosolyogva
Szemembe nézett haloványra vált,
S virágtivornyákon,
[gyönyörsikolyba'
Szeliden emlegette a halált.

És elzokogta nékem ott szegényke
Mint halt meg az ő gazdag
[völegénye
S ő is fehér, bús lett, mint egy
[halott.

Sírtunk... S a láz tüzeben
[láttam ott
A mint a szétdult, forró ágy
[felett
Mars s Amor hallgatag fogott
[kezet...

De hagyjuk ezt!

Jenő bácsi nagyon örült kinevezetésének. Későn tudta meg, mert másnapos volt s trombitás bandával mulatott a Szemmárynál és Dezső bácsi attól tartva, hogy haza jön bandástól-mindenestől nem is izente meg neki az örömhirt.

Mikor én d.u. 3. órákor elmentem hozzájuk már alig ismert meg.

Az egész család együtt volt. Mindenki fürdött az örömben.

Nagymamád, mikor a hirt megtudta, némán letérdelt a földre az ő beteg, öreg térdeivel.

Jenő bácsi azonban nem fogadott el egyetlen egy gratulációt sem.

— Eredjete! Ne nekem gratuláljatok!!...

(Uramisten, ugyan kinek? Erre azonban az öreg nem felelt.)

Azt mondta addig nem hisz senkinek, míg a leíratot kezében nem látja. Az installáció nyáron lesz.

Érdekes, hogy az öreg megsértődött a B.N. azon a kitételén, »hogy a jó Gyénó bátya derekasan rászolgált a patyikára.« Azt mondta, hogy ez nem KOMOLY laphoz illő kitétel, mert jegyezzétek meg — a Jenő bátyánkat mindenekelőtt a *komolyság* jellemzi.

x

A prakszival való barátkozást sem nézi jó szemmel. A multkor felhívott a tiszta szobába és leültetett. A szemembe nézett és így szólt:

— Régóta figyelemmel kísérlek benneteket s úgy vettem észre ti nagyon húztok ehhez a fiúhoz. Én titeket *komoly* fiúknak ismerlek, ez a gyerek pedig nem méltó hozzátok. — .

Lehajtottam a fejemet, hogy egy jóindulatú mosolyt elfojtsak. Eszembe jutott a mi vékony prakszink

»szarrá tesznek« kitétele. Az öregnek még, úgy látszik, most is fáj ez.

x

Még csak egyet. Nézzetek [!] meg valamelyik könyvkereskedésben (Kiliánnál) mennyibe kerülnek Victor Hugo összes művei, természetesen franciául. Feltétlenül megveszem.

A »Magyar Szemlét« várom.

x

Irjatok!!... Majd leroskadok a székről, a fáradtságtól s az izgalomtól. A bútorok, a hőváltozástól, úgy ropognak, mint a kartácsok.

Mikor fogok végleg megbolondulni?...

Olyan furcsákat álmodom, brr, brr.

Lehotai

33.

Bp 1906 júl.

Édes József,

nagyon kérlek ha teheted — juttasd el hozzám az ötven koronás tartozásodat. Egészben, vagy legalább egy jó részben. Minthogy most egyáltalán nincs pénzem. Az összes lapokat végigjártam s letaroltam, ami letarolható volt. Blum, a gazember pedig engemet tarolt le.

Különben írj, hogy vagy? És mit csinálsz? Ma jöttem Szabadkáról. Furcsa az élet. És szomorú a lelkem.

Ölel
szegény Desiré

34.

Budapest, 1908. május.

Kedves Dezsőke,

akaratom ellenére újra számíthatnom kell diskkrét baráti szolgálatodra. Egy nap múlva levelet küldök a címre. Kérlek add át a szokott gyorsasággal és óvatossággal. Nem árt, ha félték.

Neki egyébként és neked sok üdvözetet küldök. Újságot nem írhatok, csak azt, hogy a gyomrom fáj — immár egész pontosan, naponként — és hogy a Maupassant e hó végén megjelenik. Ezek a dolgok azonban nem érdekesek s a kislánnyal nem tudatandók. A levélnek vége. Ez a különbség a levél és az én rokoni hálám között, melynek vége sohasem lesz.

Csókkollak.

Desiré

[1908. máj. 13.]

Kedves Dezsőke, hallottam érettségre készülsz. Ebből azt következtetem, hogy már nem jársz be az iskolába. Kérlek fáradj be egy percre. A gimnáziumba elküldtem neked Molnár Ferenc Muzsikáját, melyet annyiszor sürgettél. Vedd át. És írhatsz.

Ölellek

Desiré

Kedves Józsi, a mai póstával ajánlottan elküldtem neked novellás könyvem. Huszonhárom erősen kiválogatott novellát, amelyekhez röviden csatolok majd hármat: a Csillagász fiát, A kövér bírót és Valaki áll a küszöbön címűt, melyeket legjobb novelláimnak tartok. Ez lesz a könyvem. Ezennel kezdedbe is helyezem. De nem csak a könyvet, hanem a gondot is, hogy minél hamarabb kinyomják és az utánjárást, az ellenőrzést, hogy be ne csapjanak. Magam részéről bemegyek az alkuba. A B.H-nak vásárnaponként vezércikket írok; ennek ellenében Fischer tata kinyomja a könyvet, úgyhogy én csak a nyomdaköltséget — maximum 150 korona — fizetem. Ezt is törlesztés

alakjában. Előleget 40 usque 60 koronát — esetleg! — hajlandó vagyok adni. Az előfizetési felhívást azonban minél előbb nyomassa ki és minél előbb juttassa el hozzám. Így: Előfizetési iv Kosztolányi Dezső »Boszorkányos esték« című novellás könyvére, mely szeptember elején jelenik meg. A könyv ára 3 korona.« — Ami a tipografiát illeti, teljesen rád bízom. Az alak legyen kicsi és négyzetes. A betűk ritkítottak. Pár napon belül kérek majd mintát. Szeptember elsejére okvetlenül készen kell lennie, *különben a szerződés semmis.* A szerződést — *esedek — fogalmazd meg* (pár mondat az egész) és írasd alá Fischerrel s aztán küldd fel, hogy én is aláírjam. (Két példányban.)

Nagyon szívemen fekszik ez a könyv s végtelen sokat várok tőle. Egy korszakot zárok le vele, valamint a Négy fallal s a Maupassant-nal is. Mi jön ezután? Kissé félős elgondolni, de ez a félelem nekem tetszik.

Ma nekem is nagyon rossz napom van. Egyáltalán már hetek óta fojtogat a neuraszthénia, úgyhogy egyáltalán *semmit nem írok, semmit sem olvasok* s legfeljebb csak társaságokba járok, nők közé — szobalányok közé. Minden nő szobalány s a szobalány a legnőiesebb nő. Tombornénál pedig van egy praerafaelita szobalány, szőke és karcsú, aki jelenleg ihletet ad a

költői alkotáshoz. De a fejem furcsán és ijesztően üres s sokszor szédülök... és félek. Jaj, de rosszul vagyok mostan is.

Ez csak azért aggaszt, mert már egy hete be kellett szüntetnem a vizsgára való készülésem. Berukkolni ugyan nem kell ebben az évben s családapái álmaim is elmúltak (s milyen gyorsan és alaposan!!), de azért nagyon szeretnék már szabad lenni, Párisba menni. Mit tegyek? Hogy gyógyuljak meg? Mert a betegségem igen komolynak látjuk.

Ezért nem is írok a pletykákról. Fáradt vagyok. Csak arra kérlek, intézz el mindent jól és gyorsan. Azonnal és tudasd a megállapodásunkat. Kotonokat is küldj. Mindezekért pedig áldjon meg az isten.

Csókol

Desiré

Tárcád pár napon belül elhelyezem és megsürgetem. Szükség esetén szívesen szolgálok 40 korona kölcsönnel. Utad ne halaszd el semmi esetre sem.

37.

Kedves Józsi, igazán nagyon köszönöm a leveled, a tanácsod és a jószágodat. Fischer tatának még ma írok. Menj el hozzá s állapodjatok meg. Mindent reád bízok.

De minthogy újabban egymásnak kölcsönösen tanácsokat adunk, én is latra vetem a te elhatározásodat. Újvidék: ugyan minek? Hát hazakísérni és egy füst alatt belebámulni egy hiszterika vigasztalhatatlanul üveges szemébe? Vagy Blanka? Ördög és pokol! Halál!! Csak nem akarsz elveszni?

Igen, féltelek a gaz nőktől, mert magamat is félttem. Tanuld meg, hogy ezekkel játszani nem lehet. Még morfiumnak, hasisnak és feketekávének sem lehet akceptálni a hiszterika fagyos csókjait. Ha láttál volna engemet két hét előtt, mikor ok nélkül elérzékenyültem, mint a paralitikusok és sirtam sokszor egész délutánokon, megesett volna rajtad a szívem. Mindez pedig csak egy hiszterikáért volt. Ma már nyugodtan szemlélek mindent.

Mert nem tréfa, amit a nőgyűlölők mondanak. Nőgyűlölet tulajdonképp nincs is. Azok, akik úgy beszélnek, mint én és mások, egyszerűen helyesen látnak és maguk értékére devalválják a középkori trubadúrok verseit. A nőt nem szabad lelki üggyé tenni. Soha, semmiáron. A férfi akkor legszebb, ha kócos hajjal megy az utcán s gondtalanul fütyürészve les egy ingyen koituszt. Milyen fönséges szabadságot érez ekkor. Nem is képezed, milyen boldog vagyok most. Ma mind szeretem és egyet se becsülök. A multkor, hogy este vonaton ül-

tem, egy erdő alján fehér ruhás kirándulókat láttam s szerettem volna odaordítani, hogy imádom őket is. Mind, mind. És azért mind megvetem.

Fáj tehát és nyugtalanít, hogy te lelki ügyekkel bibelődöl. Ezt nem szabad tenned a talentumod érdekében is. Utolsó két novelládban — fáradtak és *hitetlenek* — nem találalak tégedet. Úgy látszik, az időleges és termékenyítő átalakulás egyszerre csapott ránk.

Az öreg, amint tudod, fenn volt és nálam szállt meg. Irtózatos furcsa helyzetek keletkeztek. Beszért a szigeti utamról s azt mondta, hogy »nagy hiba lenne tőlem« ha nem mennék el. Én frázisokat mondtam s filozófiai és nőgyűlölő tirádákban adtam tudtára, hogy az ügynek vége van. Emellett mind a két este meglepett, mikor szublimátban mosakodtam. Reggel meggyóntatott és kijelentette, hogy ez és a »platói szerelem« (értsd: Rózsaszüret) nem mivelhető együtt. A híd elégett megettem, teljesen.

Ime, itt vagyok. Ma pedig komoly és szép perspektívák tárulnak előm. A fiatalságom elmúlik s a huszonnegyedik évben jó a férfikor, amit egy komisz katonaév vezet be. Azután újra visszajövök a hónapos szobába, el tudom képzelni az életet úgy, hogy halálomig élek itt — havi 80 frtból — és szegényen, büszkén, szépen álmodom. Le kell vonnom a tehetségem konzekvenciáit.

Mindezeket jó leírni. Az *ember mikor cselekszik* — és én most cselekszem — *oly egyedül van a nagy végtelenségben* Millió lehetőség közül választ egyet és forgatja a világ kerekeit. Ma azonban már nyugodt vagyok s mosolygok mindezen.

A kalauzt legközelebb [...] küldöm. Üdvözl és csókol a [...]

Desiré

38.

Levél Árpinak megmutatható, De nem okvetlenül. Másnak semmi esetre.

Paris. 1909. május

Kedves Józsi,

mióta itt vagyok, nem tudtam leírni egy mondatot sem. Levelet sem írok. Sehova sem. Paris — mint említém — iszonyú. Nem az Élet városa ez. Valami rettenetes, szóval ki nem fejezhetően borzalmas fészek, a középkor és az újkor vegyüléke, méreg és cukor, csók és halál együtt, az idegennek, nekem legalább csak ijesztő, kellemetlen és érthetetlen.

Vagy csak volt. Tegnapig. Tegnap azonban egy el nem hihető, magamnak is hazugságnak tetsző virtust csináltam. A Montmartreon ültem, a Taburin mulatóban. Egyedül és kétségbeesve. Nők táncoltak körül-

löttem. Paris legelőkelőbb táncosnői. Az egyik Mme Frou Frou nagyon megtetszett s tüntetően tapsoltam neki. Tüntetően fixiroztam. A tánc végével a nő odajött és végigcipelt a táncteremben. Egy kemény kalappal a fejemen táncoltam vele. Abszintet kellett rendelnem. Reggelig mulattam. A fényes táncteremben — bál volt — vágtattam vele millió ismeretlen között. A nőnek megtetszettem. A villamlámpák alatt csókolóztunk. Aztán le a földszintre és csók... De eddig nem ismertem a csókot. Csók sok nyállal, nyelvek csókja, meleg gőz és köpés, a kéjek kéje, egy csókban millió nőszáj és elkárhozás.

Kábító. Ma sem tudom elhinni. Aztán egy éj. A nő megcsócsált, megmosott, végignyalt, rám köpött egy meleg gejzirt, végül pedig kiköpött és újra szájába vett. Mindez pedig csak egy csók. Utána én jöttem.

Nevetek mindenén. Ez a szerelem. Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért.

A nő szőke. 32 éves. Végigjárta a világot. Gyűrűje van Buenos Ayresből, Abesszíniából, Indiából és Spanyolországból.

A nő szeret. Ezt Budapesten nehéz elhinni. Én sem hinném el, ha ott lennék. Őlel Desiré

Most újra hozzá megyek. Másról nem tudok írni. Én is szeretem. Mi újság otthon? Könyvemről küldd a kritikákat. Rue Monge 33.

39.

[Budapest, 1909. júl. 12.]

Kedves Józsi, leveleidet (szám szerint 2őt) megkaptam. Most is Szabadkáról jövök, mint előbb. Nem mondhatom el neked így, minő *különös* hangulataim vannak újabban. Egyenesen a gyermekkoromba törpültem vissza és élem azt az érzelmi öséletet, amelyet azelőtt anynyira kívántam. Ma épp úgy jön az Este, mint akkor. De talán éppen ez tesz vígasztalhatatlanná és neuraszténiássá. A kislány-ügy pedig egészen az örökkévalóságba billent át. Ő a *Visszatérés* és a *Tenger*. Elképzelhetetlenül nagy és szép és a kontaktus oly tökéletes, oly *FÁJÓ-AN* hozzámtaláló, hogy szeretném elrontani, mert *elviselni már nem bírom*. Ennyit *MAGAM*ról. A pénz a beállott változások miatt várhat jövő hóig. — Én augusztus 1én apámmal és öcsémmel Velencébe megyek egy hétre. Aztán Egerbe egy kedves barátomhoz, hogy megnézzem a kislány születési helyét. Egészen meg akarom érteni. Eddig csak sejtettem. Egyébként most egy irtózatós, *METAFIZIKAI BORZALMAKKAL* telt *jelenésem* volt és egy *affaire-m*, amelyről sokat beszélek

még. Irénnel kétszer találkoztam. Bájos és elragadó. Egyszer a kávéházba kopogtatott be, máskor a palicsei táncterem ablakából nevetett rám. — Irj...

40.

Szabadka. 1909. augusztus. 14.

Kedves Józsi,

Szabadkán ért utol a leveled. Az egész vakációt úgy töltöttem el, hogy pár napra mentem csak fel minden héten Budapestre irni és dolgozni, s aztán ide menekültem furcsa lelki szenzációkat szerezni és szenvedni, sokat és igazán szenvedni. De mondhatom: egészen megváltottam. Rám se fogsz ismerni.

Különben irtózatosan vagyok. Néhány nagy dolgot írtam — többek közt egy összefüggő lírai-epikai elbeszélést — versekben — a gyerekkoromról — s ennek és a többinek igazán örülök. Ami azonban ezenkívül van, arról jobb nem is beszélni. Üldözési mánia. Élet-félelem. (Borzasztóbb, mint a halál félelme.) Úgy érzem, hogy az aszfalton fogok meghalni. A szüleim öregszenek. Az otthonom pár év alatt nem lesz az enyém. A fiatalságom is elmúlik. Mi lesz velem?

Ez a gondolat üldöz éjjel és nappal. Rosszul érzem magamat. Egy végzetes szerelem — milyen mély!

— csüng rajtam s gyenge vagyok vele szemben. Minden szép — dicsőség, siker, fiatalság, szerelem — eddig történt. Most jó a rút és rettenetes. Éhség, magány, rabszolgaság. Néhány dátum. Október elsején: berukkolás. November elsején: Lányiék végleg elmennek Miskolcra. Azután...

Azért írom ezt meg, hogy fogalmat alkoss valamiként lelkiállapotomról. Egyebekben bocsánatot kérek tőled, hogy leveleddel alig foglalkozom. A dráma terve abból a pár szóból érdekesnek tetszik. A pénz várhat. Irj, élj és légy boldog.

Desiré

41.

Bp. 1910 junius.

Kedves barátom,

áldom a kezed, mely e kedves levelet írta nekem. De mégis fenntartom a régi állításomat. Nem értetsz meg. Nem is fontos. Hiába ezekben a hónapokban oly szép és rettenetes egyedülleteket élek át — távol mindentől — hogy kár lenne gyengíteni a fájdalmam intenzitását s az elhagyottságom érzetének végtelenségét.

Most már, látod, így írok.

Ez a javulás jele.

Lehet, hogy augusztusban felkereslek. Irj. Főleg arról, min dolgozol, mit írsz?

Ölel

Desiré

42.

Kedves Józsi, igazán hálásan köszönöm a leveledet. Józan és okos tanácsaid jobban nyugtatnak a brómnál. Mégis hiszem, hogy nem értettél meg. Nekem ezekben a napokban kialakult egy régi sejtésem, hogy örökre idegenek vagyunk egymásra nézve és egyik ember a másikat egyáltalán sohasem értheti meg, még a művészet által sem. El tudod képzelni hogy fáj a tyúkszemem? Még ezt se. Egy határozatlan tyúkszemfájdalmat érzel, de nem az enyémet. El tudod képzelni, hogy fáj az életem és mindentől, örökre tönkre van téve? Nem tudod elképzelni, drága barátom, mert az iszonyú részleteket — különben érdekeltenek — nem ismered.

De elég. Csak azt közlöm veled, hogy lakásomat nem változtattam meg. Marad a régi cím: Ferenc körút 32. III. 4. Ég veled és légy boldog.

Desiré

Budapest. 1910. juni 15.

Kedves Dezsőkém,

hálásan köszönöm a leveledet. Nagy öröm és vigasztalás, hogy még hallok onnan valamit. Mit tagadjam? Nagy öröm és vigasztalás. Most már érdekel a pikantéria is. Egy erős tisztulási folyamatot élek át; úgy érzem, mintha a véremből kitakarodnék a szemét és a szenny, ami eddig fejfájást és émelygést okozott. Ehhez a tisztuláshoz most te is hozzájárultál. Fogadd érte ismételten hálás köszönetemet.

A szenvedő ember utálatos. Ösztönszerűen mind futunk tőle. Annál nagyobb a ti jószágotok, hogy kitaratok mellett.

Ezután is írjál. Gyakran és sokat. (Cimem a régi.)

Ellenszolgálatokra kész vagyok. —

Apropos, ismered Chopin kerin-gőjét a *Valse d'un petit chien*-t (a kis kutya valcerét)? Ezt akkor írta, mikor megkinozta George Sand, a francia kislány. A kis kutya nyöszörög ebben és valcerozik, a kis kutya, az ő szegény mazochista szive.

Játszd el az én emlékemre és gondold hozzá, mit szenvedett ő és én.

Öllelek

Budapest, 1910. aug. 1.

Édes Dezsőke,

a leveled ma este, mikor hazajöttem, két dolog között feküdt. Az egyik egy francia könyv volt: *L' hysterie et les hystériques*, a másik egy megkezdett novellám, amelyben minden megíródik, infernális zenekarral, rettenetesen. Egy novellám mellett volt a leveled, amelynek a címe: *Hiszteria*. Láthatod, mennyire érdekel az ügy, a leveled s milyen kevésbé immunis még mindig szegény barátod.

Nem tagadom, hogy heves és furcsa fájdalmat éltem át, mikor elolvastam a soraidat. Egy két órás hajóútról jövők, Leányfaluról, zsidó-lányok közül, akiknek szellemességeket mondtam. De milyeneket. Hazamenet azonban — mint mindig — róla gondolkoztam, közönyösen, de valami gyötrő következetességgel. Újabban megint vehemensen elfogott ennek a szüksége. Eddig sohasé álmodtam róla. Most azonban — vagy két hete — *ciklusos álmot* álmodom. Freud-del hüvelyezem.

Csókollak drágám a leveledért. Nagyon finom, nagyon kedves, nagyon jótékony az én buta életemre. Írj máskor is ilyent. Te a bátyád művét kiteljesíted. Ő annak idején megírta a kislány-ügy praeludiumát és írt nekem, a távollevőnek, babos

kötényéről, őszemeiről, ah, az üldözött őzike szemeiről. Milyen dekadens és furcsa finálé [...]

Mégis szép ez, úgy ahogy van. Ady a Renaissanceban [!] gyönyörű dolgot írt Szendrey Juliáról. Ha hozzájutsz, olvasd el. Én ezt a cikket egészen magamra vonatkoztatom.

Láthatod, hogy állapotom nem javult. Fecsegek. A beteg fecseg a betegségéről.

Ölel mindnyájatokat:

Desiré

NÉV- ÉS CÍMMUTATÓ

A bal lator 65
A beérkezés küszöbén 7
Abendblatt 65
A csillagász fia 104
Ady Endre 48, 70, 73—77, 94, 117
Ady Endre az irodalomról 75
A húrba markol a szokott ujj... 68
A kövér bíró 104
Aranyosi (bordélyház-tulajdonos) 98
Aranysárkány 72, 75
A szegény kisgyermek panaszai 70
A szép hűtlenek 20
Az alkonyathoz! 67
Az első műhely 8—9

Ábrányi Emil 54—55
Álom és ólom 71

Babits Mihály 5—8, 12, 14, 19, 41—42,
 44, 46—48, 54—55, 73—74, 89,
 94
Babits — Juhász — Kosztolányi le-
 velezése 8, 12, 14, 20, 43, 48, 73
Baccarat 97
Baudelaire, Charles 19, 54
Byron, George Gordon 52, 61—62
Bácskai Hírlap 18, 40, 71, 91, 93, 104
Bácsmegyei Napló 101
Bíró János 91
Blum (?) 102
Boldog, szomorú dal 11
Boromissza Jenő 50
Boszorkányos esték 70, 105
Börne, Ludwig 93
Brenner Dezső 6, 86, 103—104, 115—

Brenner Etelka 38
Brenner Ilonka 34
Brenner József 5, 14, 21, 27—28, 30—
31, 35, 37, 41—42, 44—46, 49,
52—55, 57—65, 68, 70, 74, 85,
89, 91—93, 96, 102, 104, 106,
109, 111—114

Brenner László 33—34, 38, 40
Bresztovszky Ernő 16, 32, 36
Bródy Sándor 53—55, 93
Budai idill 14
Budapest 14
Budapesti Napló 32, 48—49, 60
Budapesti Szemle 18

Childe Harold 41, 43, 56, 61—62
Chopin, Fryderyk Franciszek 115

Csáth Géza lásd: Brenner József
Cseregdi Bandi Párizsban, 1910-ben
79

Csizmadia Sándor 36

Deák Ferenc 13, 27—28
Deák-óda 33
Decsy család 51
Decsy Dezső 100
Decsy Jenő 100—101
Decsy József 55
Don Juan 54—55, 69
Dorrit kisasszony 90

Egy leányról 76, 100
Elefánt Olga 59
Endrődy Béla 72, 92
Esti Kornél 77

Édes Anna 75
En feleségem, jó és drága-drága 84
Étsy Emília 90

Fecskelány 82, 85
Fejérváry Géza 48
Fischer Mór 104—106
Finn nyelvtan 89

Goethe, Johann Wolfgang 32

Gyökössy Endre 16, 32
György Oszkár 94

Hajnali részegség 13
Három szatíra 80
Hegedüs-Bite Gyula 94
Heinrich Gusztáv 69
Herozeg Ferenc 43
Heti levelek 71
Hisztéria 116
Hofmannsthal, Hugo 42
Horovitz Gusztáv 91
Hugo, Victor 102

Ibsen, Henrik 12, 20, 30
Írók, festők, tudósok 18

Jánosi Gusztáv 54—55
Jób 62
Jövendő 32, 53, 55, 60—61, 63—66, 69
Juhász Gyula 6—8, 14—15, 32, 36, 41,
43, 50, 59, 72—73, 89, 92, 94
Juli (szakácsnő) 38
Julianus, Flavius Claudius 14, 43

Kain 61—62
Kassovic Jenő 92
Kastl (?) 66

Kellert Benő 97
Kilián Frigyes 89, 102
Kiss Ferenc 6, 80
Koncsek Kálmán 95—96
Korképek 35
Kosztolányi Árpád (a költő apja) 16,
52, 72, 95
Kosztolányi Árpád (a költő öccse)
6, 28, 35, 86, 91—93, 109
Kosztolányi Árpádné (a költő anyja)
52
Kosztolányi Dezső 41, 44, 82
Kosztolányi Dezsőné 17, 41, 43—44,
46, 82
Kozma Andor 35
Kreutzer szonáta 51

Lányi Ernő családja 113
Lányi Hedvig 8, 71, 81, 83—87
Leconte de Lisle, Charles 54—55
Legenda 51
L' hysterie et les hysteriques 116
London, Jack 89
Lukács György 75

Magyar (?) 92
Magyar irodalom — magyar kultúra
76
Magyar mondattan 89
Magyar Szalon 32
Magyar Szemle 95, 102
Makai Emil 18—19, 36
Mallarmé, Stéphane 19
Margit 36
Maupassant, Guy de 70, 103, 105
Mérey Ágost 58, 95

Mikes Lajos 61—62
 Mohácsi Jenő 89, 92, 94
 Molnár Ferenc 104
Mostoha 10, 15
 Murray (?) 69
Muzsika 104

Nap 60, 63—64
 Nero 80
 Négyesy László 29, 31
Négy fal között 14, 105
 Nietzsche, Friedrich 11, 20, 39
Nóra dalok 30

Nyugat 6, 77

 Oláh Gábor 15, 32

Pacsirta 70, 72
 Paul, Jean (Johann Paul Friedrich Richter) 93
Peer Gynt 12, 40
Pesti Napló 92
 Petőfi Sándor 33
 Politzer Erzsike 17, 19, 36
 Politzer Margit 36

 Rába Gyöngy 20
Renaissance 117
 Reviczky Gyula 35, 62
 Richépin, Jean 19
 Rilke, Rainer Maria 42
Rózsaszüret 83, 108

 Schiller, Friedrich 32
 Schneider Blanka 107
 Schneider Irén 112
 Schopenhauer, Arthur 11, 15, 52
 Shakespeare, William 33

Szabó Batancs István 29, 50—51, 56
69, 89, 92

Szemmáry János 100

Szendrey Júlia 117

Szinnyei József 89

Sztrókay Kálmán 43, 57

Temunovich Zoltán 40

Tenger 111

Tengerszem 79

The Son of the Wolf 89

Tichy Margit 17, 30

Tomborné (?) 105

Toncs Gusztáv 28, 72, 95

Träumerei 51

Új Idők 32, 43, 59

Új Írás 80

Új versek 48, 73, 94

Úriasszony 80

Vajda Frigyes 97

Vajda János 31

Valaki áll a küszöbön 104

Valse d'un petit chien 115

Vargha Gyula 56

Vászó (?) 96

Verlaine, Paul 20

Vienavszky lásd Wieniawski, Henri

Visszatérés 111

Wieniawski, Henri 51

Zalai Béla 14, 41

Zarathustra 11

Zsigmond király 96

TARTALOM

Bevezető	5
I. csoport	10
1. levél	21
2. levél	27
3. levél	28
4. levél	28
5. levél	31
6. levél	35
7. levél	35
8. levél	37
II. csoport	41
9. levél	49
10. levél	49
11. levél	52
12. levél	53
13. levél	53
14. levél	54
15. levél	55
16. levél	55
17. levél	57
18. levél	58
19. levél	58
20. levél	59
21. levél	60
22. levél	61
23. levél	62
24. levél	62
25. levél	63
26. levél	64
27. levél	65
28. levél	68

III. csoport	69
29. levél	89
30. levél	90
31. levél	93
32. levél	96
33. levél	102
34. levél	103
35. levél	104
36. levél	104
37. levél	106
38. levél	109
39. levél	111
40. levél	112
41. levél	113
42. levél	114
43. levél	115
44. levél	116
Név- és címmutató	119

ÉLETJEL MINIATŰRÖK

1. Lévay Endre:

ÚJ LÉLEKINDULÁS

2. Sáfrány Imre:

ZSOMBÉKOK

(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)

3. Dési Ábel:

KORTÁRSAIM

(Versciklus)

4. Kolozsi Tibor:

ŐRTŰZ FÉNYÉBEN

(Szabadkai folyóiratok és könyvek)

5. Balázs G. Árpád:

BOLYONGÓ PALETTA

(Önéletrajz)

6. Dér Zoltán:

AZ ÁRNY ZARÁNDOKA

(Csáth Géza emléke)

7. L é v a y Endre:
FÉLÁLOM UTÁN
(Monodrámá)
8. B u r k u s Valéria:
IBOLYA
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)
9. G a j d o s Tibor:
A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)
10. G a r a y Béla:
A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)
11. B a r a n y i Károly:
IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)
12. D é r Zoltán:
AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőkör
évei)
13. P e t k o v i c s Kálmán:
A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)

14. **Somogyi Pál:**
MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezetei)
15. **Baranyiné Markov Zlata:**
VERGŐDÉS
(Farkas Béla napjai)
16. **Schwalb Miklós:**
A SZÉN
(A mártír költő versei)
17. **Fekete Lajos:**
A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)
18. **Csuka Zoltán:**
»MERT VÉN SZABADKA,
ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)
19. **Fehér Ferenc:**
SZABADKAI DIÁKÉVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)
20. **Láng Árpád:**
IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)

21. Kosztolányi Dezső
NEGYYENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)

Előkészületben:

Dér Zoltán:

A TUDÓS TANÁR
(Toncs Gusztáv élete és
munkássága)

Dé v i c s Imre:

NAPÓRA
(A Képzőművészeti Találkozó
opusa)

K o l o z s i Tibor:

ERZSÉBETLAKTÓL
A MAGLAJIG
(Kizur István forradalmi életútja)

P e t k o v i c s Kálmán:

VÉRES NYÁR
(Szabadka, 1941)

gedett meg a meg'elt anyag kronológikus rendszerezésével, hanem olyan igényes irodalomtörténeti elemzést fűzött hozzá, amely ezt az újabb munkáját — az előbbiekkal egybefűzve, hiszen szervesen egybetartoznak — már az esszé területén végzett újabb kísérletként egy korszerű, több dimenziójú életregény eljövételének szintjére emeli.

A »költő családon belül« — az első pillanatra úgy véljük — nem alkotói, hanem hétköznapi emberi arcával néz felénk: úgy, ahogy a szülői házban élt, vagy oda hazalátogatott, vagy az ott töltött órákat visszaálmodta távolodó éveiben. De nem! Ezek a levelek, ha a családtagokhoz íródtak is, elválaszthatatlanként a poéta lelkének, a műves költőnek szakadatlan alkotói vívódásaitól. Ezt nem lehet kettéválasztani, mert Kosztolányi lelkében — nézzük csak verseit, regényeit, novelláit, tárcáit — ő és a család egy és oszthatatlan, mint Marcel Proustnál, aki az eltűnt idő nyomában járt.

Ezért ez a mű nemcsak az írók és esztéták, hanem a szélesebb olvasóközönség — és természetesen az ifjú nemzedék — soraiban is kivételes érdeklődésre tarthat számot.

